

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

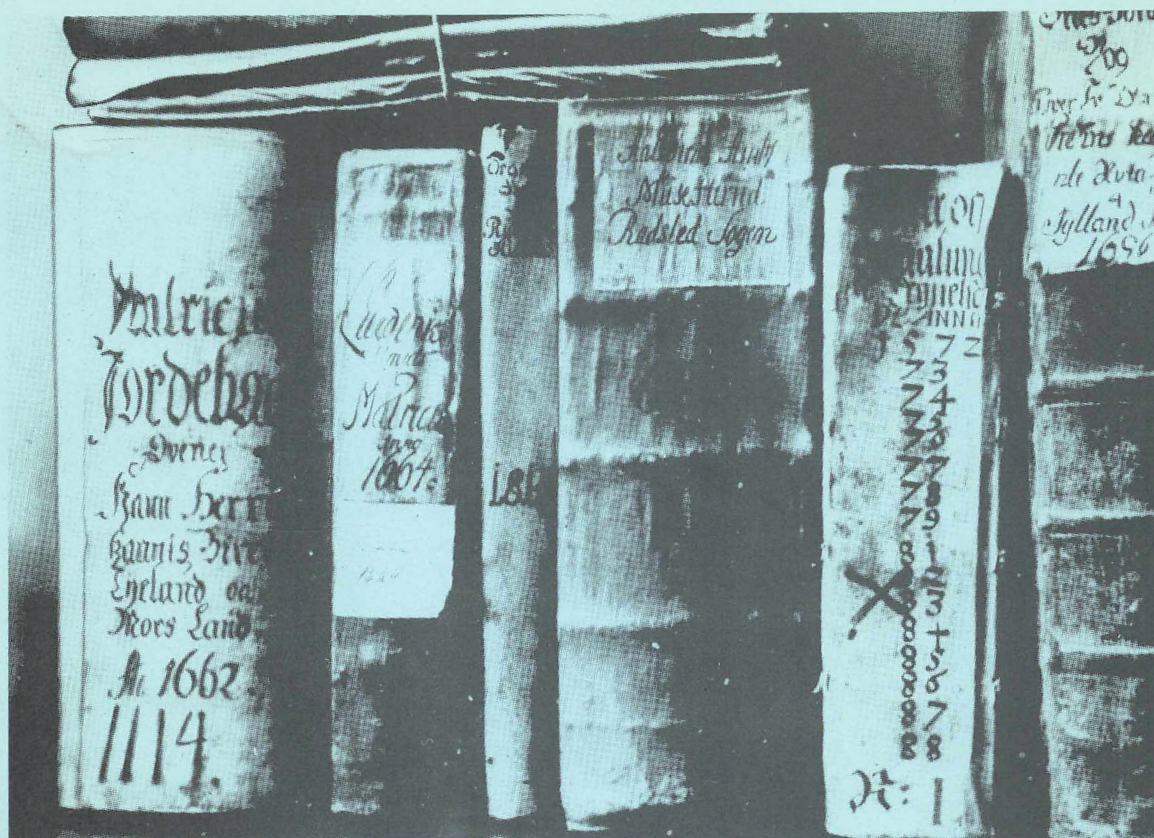
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Lokalhistoriske arkiver i Storkøbenhavn

**Matriklen og matrikelkortene
som hjælpekilder ved lokal-
historiske undersøgelser**

H. O. Nordlund

**Matriklen og matrikelkortene
som hjælpekllder ved lokal-
historiske undersøgelser**

1978

Forord.

I 1919 skrev Gunnar Knudsen, som dengang var sekretær i Stednavneudvalget, sin udmærkede redegørelse: "De danske matrikler og deres benyttelse ved historiske undersøgelser", optaget i Fortid og Nutid bd. 2. 1919, s.1-42, senere - i 1967 - optaget som fotografisk genoptryk i bogen Lokalhistorie-Rigshistorie.

Før og efter den tid er der skrevet fortræffelige afhandlinger af arkivarer, historikere og landinspektører om dansk matrikelvæsen, specielt om udskiftning. Nærværende artikel bringer ikke noget nyt og støtter sig naturligt stærkt til Gunnar Knudsens redegørelse. Når jeg alligevel har besluttet mig til at skrive den, er det af følgende grunde:

Fortid og Nutid, bd. 2. er forlængst udsolgt. De ældre matrikler m.m. opbevares nu andre steder end i 1919. Ny vejledende arkivregistratur og specialregistraturer er senere udgivet af Rigsarkivet. Nogle foreninger har efterlyst et lille skrift om emnet.

Det er derfor mit håb, at artiklen kan tjene som en lille, særskilt håndbog for lokalhistorikere.

Jeg bringer en hjertelig tak til Fonden af 31.12.1977 for økonomisk støtte, til amtsforeningen Lokalhistoriske Arkiver i Storkøbenhavn for den velvilje, foreningen har vist ved at stå som udgiver, og til fru Lebech for tilladelse til brug af forsidens fotografi, der er hentet fra en af de bøger, hendes afdøde mand forfatteren Mogens Lebech har udgivet.

<u>Indhold.</u>	side
Indledning.....	1
Forholdene før 1660.....	1
Matrikuleringsarbejderne fra 1660-1662.....	3
Kommissionsmatriklen 1661-1662.....	4
Amtsstuematriklen 1664 el. Frederik III's matrikel.....	5
Matriklen af 1688 el. Christian V's matrikel.....	7
Historiske oplysninger.....	17
Købstadstaksering.....	18
Opmålingen 1768-1772.....	18
Forholdene før udskiftningen.....	18
Udskiftningen af landbrugsjorden.....	20
Udskiftning af fredskove og tørvemoser.....	24
Matriklen af 1844.....	24
Andre matrikuleringer.....	30
Matrikelvæsenet i København.....	31
Frederiksbergs matrikelvæsen.....	31
Hartkornets bortfald.....	32
Matriklens dokumenter.....	32
Matrikelnumre.....	33
Matrikeldirektoratets indhold af kort, protokoller og sager.....	34
Afslutning.....	34

Indledning.

Et forhold, der gennem flere hundrede år har haft størst almindelig interesse, har været spørgsmålet om de byrder, der er pålagt af det offentlige, skatternes størrelse og deres ligelige fordeling. Interessen for skattebyrdens størrelse må nærmest antages at vokse og aftage i samme grad som byrden.

Er skattebyrden stigende, vil derimod et eventuelt misforhold i skat- ternes fordeling straks træde tydeligere frem med det resultat, at in- teressen for en ligelig fordeling får en styrke, der overgår den til- svarende forøgelse i skattebyrden.

Det er derfor naturligt, at man gennem tiderne har søgt efter nye grund- lag for fordelingen af de offentlige byrder, således at man, forinden man har pålagt en ny skat, har søgt efter en ny og mere rationel måde til dennes og de gamle skatters fordeling. Ser man på denne udvikling, vil den, selv om der har været en jævn fremadskridende bevægelse, dele sig i flere hovedafsnit.

Forholdene før 1660.

En af de byrder, landets befolkning måtte påtage sig allerede i den æld- re middelalder, var gæsteripligten. Denne personlige byrde var en for- pligtelse for bønderne til at give kongen og hans mænd logi og forplej- ning, når kongen var på rejse i landet. På de steder, hvor kongen ofte kom, kunne gæsteripligten hvile som en tung byrde, og navnlig da enkel- te dele af befolkningen kom til at bære den. En anden af middelalderens byrder var ledingspligten, der påhvilede alle landets frie mænd. Til for- deling af denne byrde inddeltes landet i distrikter (skipen eller skiben), som hvert i tilfælde af krig skulle stille et skib med udrustning, mand- skab og proviant til rådighed. Hvert skiben var igen inddelt i havne, og hver havne skulle stille med en væbnet mand. 20-40 havne udgjorde et ski- ben, der omtrent svarede til den normale besætning på datidens skibe. Da den enkelte havne kun bestod af en gruppe gårde, hvis størrelse var be- stemmende for byrdens fordeling, må ledingspligten som sådan siges at have hvilet på jorden. I begyndelsen af det 13. århundrede afløstes led- ingspligten da også af en skat, idet kongen gennemførte, at der, når leding ikke udkrævedes, fordi der var fred i landet, i stedet skulle ud- kræves et bestemt beløb i penge, således at hvert havnelag skulle betale en fast årlig sum. Samtidig forandres havneinddelingen til en bolind- deling, og antagelig svarede et bol oprindeligt til en havne.

Denne overgang til en fast årlig pengeafgift for hver havne eller bol betød en meget stor ændring i skattesystemet, idet ledingspligten på denne måde går over fra en personlig byrde til en fast skat på et nær- mere betegnet jordareal, og dermed er begyndelsen gjort til den udvik- ling, som er fortsat indtil nyeste tid. Det medførte dog meget hurtigt kravet om et andet fordelingsgrundlag, da byrden ikke var fordelt på de enkelte ejendomme, og bol og havne efterhånden ikke var identiske. I den ældre middelalder søgte man navnlig ad tre forskellige veje at

skaffe et sådant grundlag: gennem antallet af plove, gennem udsæden og ved den såkaldte guldvurdering. En bestemmelse af ejendommens størrelsesforhold gennem det antal plove, der var nødvendige til jordens drift, var ret almindelig anvendt. Denne skatteligning, plovskatten, blev i midten af det 13. århundrede indført som en almindelig landsskat af Erik Plovpenning. En samlet plovmatrikel er ikke opbevaret, men plovtaleslisterne i Kong Valdemars jordebog angiver antallet af plove på Sjælland, Lolland, Falster og Møn. Jordebogen indeholder i øvrigt resterne af den første egentlige matrikel i Danmark - den store Falsterliste. Metoden var selvfølgelig kun lidet nøjagtig. Den anden metode til skyldsætning efter udsæden var langt bedre, idet man med nogen grund kunne gå ud fra, at der var et nogenlunde konstant forhold mellem de enkelte ejendomme og den mængde såsæd, der måtte benyttes ved tilsåningen af de pågældende ejendommers jorder, og selv om metoden ikke var ideel, holdt den dog stand i ret lang tid. Princippet i guldvurderingen, der kun omfattede Jylland og Fyn, var at finde jordens handelsværdi på grundlag af dens udbytteværdi. Det mål, man tilsigtede ved vurderingen, var således ret nær sammenfaldende med det mål, man ved grundværdiansættelserne har søgt at nå i nutiden. For Sjælland og de øvrige øer fandt der en vurdering sted noget senere, og vurderingen kaldtes her en skyldtaksation.

Disse forskellige vurderinger eller bestemmelser af ejendommens værdi og størrelse tabte i nogen grad deres betydning, da man fandt frem til et noget bedre grundlag, nemlig den såkaldte landgilde.

Langt den overvejende del af datidens bønder var fæstere, der måtte svare forskellige afgifter til godsejeren. Disse afgifter betegnes under ét som landgilde. På godserne fandtes derfor særlige protokoller, hvori samtlige afgifter, som hver enkelt bonde skulle betale, var indført. Særlig berømt er Kong Valdemars jordebog, der angiver kronens indtægter. Afgifterne var af meget forskellig art, men blev i almindelighed svaret i naturalier som rug, byg, havre, smør, lam, fjerkræ og lign., men da man ofte havde brug for et enkelt simpelt udtryk for en fæstegårds afgift under ét, og da penge kun var sparsomt i omløb mellem bønderne på den tid, valgte man i stedet for en angivelse af landgilden i pengeværdi at bruge rug eller byg som værdienhed eller værdimålestok for landgildeydelse. Rug og byg betegnede man som hårdt korn eller hart korn, der senere sammendrages til betegnelsen hartkorn. De forskellige naturalydelser omsattes derfor efter deres værdi i forhold til 1 td. rug eller byg - 1 td. hartkorn - og den derved fremkomne værdi, der angav gårdens samlede hartkorn, optegnedes i jordebøgerne.

Denne omsætning af landgildeydelse til et samlet hartkornsbetøb havde betydning dels for vurderingen af godset i tilfælde af arv og deling eller ved de ret hyppige mageskifter og dels for godsejeren som grundlag for skattefordelingen. Hvorledes omsætningen skulle foretages, var godsejerne alene om at bestemme, og der findes derfor en del forskellige omsætningstabeller fra midten af 1600-tallet.

Foruden de almindelige jordskatter opstod der i slutningen af middelalderen en ny skat, som kom til at spille en stor rolle, nemlig tienden.

Den svaredes in natura og skulle svares ikke blot af markens afgrøder, men også af udbyttet af kreaturhold, fiskeridrft, skovbrug og havebrug. Langt den største betydning fik korntienden, der blev særlig generende derved, at bønderne ikke kunne køre deres korn i hus, før tiendejeren havde været på marken og udtaget hvert tiende neg. Tællingen af neg foretoges formentlig af ridefogdens folk og bønderne i forening. Korntiendens store betydning lå naturligvis i, at den gav tiendejeren en meget betydelig indtægt. Denne blev derfor ansat til hartkorn, og denne hartkornansættelse blev grundlaget for de to omfattende landgildematrikler 1662 og 1664.

Matrikuleringsarbejderne fra 1660 - 1662.

Landets finanser var i dårlig forfatning ved enevældens indførelse i 1660. Langvarige krige i årene forud havde opslugt alle disponible midler. Hertil kom, at landet var afkræftet og hærgnet. De hidtidige skatter indbragte derfor langt fra de fornødne beløb. Hele skatteproblemet måtte derfor tages op til ny behandling.

Da adelen ved enevældens indførelse ikke alene havde mistet sin indflydelse på skatteligningen, men også sin skattefrihed, skulle de nye skatter påhvile såvel denne stand som borger- og bondestanden, men da en fast årlig afgift på de tidligere privilegerede stænder ville møde stor modstand, forsøgte regeringen at klare de øjeblikkelige vanskeligheder ved en indirekte beskatning, nemlig gennem en konsumtionsskat og en afgift på stempelpapir. Disse skatter kunne dog ikke forventes at bringe finanserne i orden, og man begyndte derfor i overensstemmelse med et af borgergruppen i rigsdagen i 1660 fremsat forslag at forberede en jordværdiskat, idet man som skatteenhed valgte hartkornet. Der manglede imidlertid et fast skattegrundlag, og spørgsmålet blev da, hvilket man skulle bruge ved fordelingen af den nye skat, thi dels var hartkornet en privat sag mellem godsejer og bonde, dels fandtes der en del selvejergårde, der jo ikke svarede landgilde, og endelig var der ikke ansat hartkorn for hovedgårdene, der hidtil havde været skattefri. Regeringen besluttede derfor at lade udarbejde en rigsmatrikel (matrikel: bl.a. fortegnelsen over afgiften for jordejendomme), hvori hver enkelt uden persons anseelse skulle ansættes til hartkorn, og arbejdet indlededes med at gentage en befaling til alle lensmænd, kapitler (bl.a. forsamling af præster ved samme domkirke) og godsejere om at optage og indsende jordebøger. I en senere befaling tilføjedes, at jordebogen skulle anvendes til udarbejdelse af en skattematrikel. Mange af disse jordebøger opbevares endnu. I rigsarkivet findes en del pakker vedr. Sjælland, Lolland-Falster, Fyn, Jylland og 1 pakke vedr. gejstlighedens gods. (Vejl. arkivregistr. XII, 160).

Ved matrikuleringen fulgte man følgende grundsætninger. Ved ejendom blev kun forstået indtægten af jorden. Bygningerne f.eks. blev ikke sat i hartkorn. Kongens ladegårde og adelens avlsgårde blev sat i hartkorn under hensyn til tidligere vurderinger ved arveskifte eller pantsætninger. For hurtigt at få afsluttet arbejdet fulgte man ved omsætningen af de forskellige landgildearter den på hver egn gængse takst, men det havde været heldigere, om der var blevet fastsat en enkelt skala for omsætningen, hvorved hartkornet ville være blevet noget mere ensartet. Skov- og mølleskyld regnedes kun for halvdelen af normalt hartkorn.

Landdistrikterne (skovene undtaget) blev takseret efter de gamle ydelser uden hensyn til eventuel krigsskade, medens byerne skulle takseres efter deres tilstand på takseringstiden. Her måtte skabes noget nyt, da man ikke havde et til landgilden svarende tal at gå ud fra ved vurderingerne. Der blev derfor udnævnt en del kommissærer, der sammen med biskoppen og 2 borgmestre takserede alle stiftets købstæder i overværelse af lensmændene. Samtidig fik bisperne befaling til at lade hvert steds præst sammen med lensmanden optage og indsende en beskrivelse af hver ejendom i sognet. Disse præsteindberetninger skulle tjene til sammenligning med de indsendte jordebøger, og da disse på en måde svarede til vor tids selvangivelser, er det forståeligt, at denne sammenligning ofte viste sig at være meget nyttig.

Af disse lensmands- og præsteindberetninger er der indkommet nogle. I rigsarkivet findes de fra Århus og Ribe stifter samt fra Salling herred (V.a. XII, 160). Arbejdet skred kun langsomt frem, og allerede i 1661 besluttede regeringen, at nu skulle arbejdet gøres færdigt. De gamle kommissærer - mest adelige - afskediges, nye kommissærer, hvor adelens repræsentation var stærkt formindsket, udnævnes. De skulle takserer såvel by som land. Først skulle landdistrikterne gennemgås, og her skulle udarbejdes en beskrivelse af hver ejendom i mere udvidet form end præsternes beskrivelse. Foruden at ejendommene som før skulle angives ved deres størrelse som hele, halve o.s.v., gårde, bol eller huse, skulle udsædens og høavlens størrelse optages. Tilstanden skulle beskrives, ejeren anføres, landgilden og andre afgifter specificeres. Kongelige og adelige gårde skulle takseres. Når landet var færdigt, skulle købstæderne behandles, den tidligere kommissions arbejde skulle fuldføres, ved vurderingen skulle tages hensyn til ejendommens beliggenhed, om den var bekvem for driften. Til hele arbejdet på land og by blev givet en frist på 2 måneder. Fristen kunne ikke overholdes. Arbejdet gik for langsomt, distrikterne blev delt, idet der udnævntes lige så mange nye kommissærer, men tiden gik, matriklen blev ikke færdig, og hartkornsskatten skulle indføres - statskassen krævede det - og skatten indførtes, før ligningen blev lagt. Der krævedes en skat af 4 slettemark af hver tønne hartkorn. Den første kommissionsmatrikel, der indkom, er dateret 15.2.1662 og omfatter Thy, Mors og Hanherred, (protokollen yderst til venstre på omslagsbilledet), men først henimod slutningen af 1662 indkom de sidste matrikler. De er næsten fuldstændig bevaret og findes på en enkelt nær i rigsarkivet, (V.a. XII,161). Her gives en fortegnelse over dem:

Kommissionsmatriklen 1661-62:

Roskilde Bispegårds lens matrikel (Sømme, Voldborg, Ramsø og Tune herred).
 Holbæk lens matrikel.
 Dragsholms lens matrikel.
 Kalundborgs lens jordebog.
 Antvorskov og Korsør amts matrikel.
 Sæbygårds amts matrikel.
 Ringsted (klosters lens) matrikel.
 Matrikeljordebog over Vordingborg og Jungshoved len.
 Halsted Kloster og Ravensborg lens matrikel.
 Jordebog til matriklen i Ålholm slots len (2 bd).
 Matrikelværk over Nykøbing slots len.

Fyns matrikels 1. part (Vinding herred, Gudme herred med Hesselager birk, Odense herred med Dalum birk, Bjerger herred med Hindsholm).

Sunds herred med Tåsinge og andre små øer og Langeland .

Fyns matrikels 2. part (Salling, Båg, Vends, Skovby, Skam og Lunde herreder).

Matrikelbog for Vendsyssel samt Nørre- og Sønder-Tranders og Hasseris sogne i Himmersyssel.

Matrikelbog over Hanherred, Hannæs birk, Tyland og Morsland.

Matrikel over Viborg stift.

Den 1. part over Århus stift (Århus gods og Kalø len).

Den 2. part over Århus stift (Skanderborg len, Galten og Houlbjerg herreder under Dronningborg len).

Den 3. part af Århus stifts matrikel (Mariager kloster, Silkeborg og Åkær amter).

Matrikel i Koldinghus len.

Matrikel i Vester herred og Kærgårds birk.

Antegnelser på kannikers, hospitals, kirkens, adelens og andre deres tjeneres i Sønderjylland under Riberhus beliggende.1661. (Møgeltønder og Ballum birker, Før, List og Rømø land. Hviding herred, Lustrup birk, Tønder, Højer og Lø herreder)

Amtsstuematriklen 1664 (el. Frederik III's matrikel):

Allerede da de første taksationer for landdistrikterne og byerne blev sammenholdt, stod det klart, at forholdene mellem dem var ganske forkert. Årsagen var især, at taksationen af landet var et udtryk for forholdene før krigen, medens taksationen af byerne afspejlede forholdene efter denne. En anden årsag kan have været kommissionernes sammensætning, de bestod af adelige, borgerlige og gejstlige medlemmer, der supplerede sig med to ridefogder og to herredsfogder (der nok kunne være bønder, men efterhånden blev afhængige af lensmænd og godsejere). Der var derfor næppe nogen, der med vægt kunne varetage bøndernes interesser. Kommissionsmatriklen blev derfor kasseret 2.2.1663, og 26.11.1663 udgik ordre til amtmænd og amtsskriverer over hele landet om inden 1.2.1664 at forfatte en ny matrikel. De skulle i forening med fogderne, sandemændene (traf bl.a. afgørelse i strid om markskel) og andre kyndige mænd optage jordebøgerne. Da regeringen ved skatteudskrivningen efter kommissionsmatriklen havde gjort sørgelige erfaringer om, at store arealer lå hen som øde gårde, skulle det nøje optegnes, hvor meget jordegods, der lå hen på den måde.

Det nye matrikuleringsarbejde blev nærmest en revision af de gamle jordebøger eller kommissionsmatriklerne. En del af jordebøgerne indkom til den fastsatte frist 1. februar, og 1.8.1664 trådte den ny matrikel i kraft. Den indeholdt ca. 44383 td hartkorn, og desuden svarede der skat af 64746 td tiende.

Denne matrikel blev grundlaget for skatteligningen indtil Christian V's matrikel trådte i kraft 1688. Matriklen blev udarbejdet i 2 eksemplarer, hvoraf det ene blev opbevaret i rentekammeret, og det andet ved de pågældende amtsstuer. De fleste af de til rentekammerets eksemplar hørende pro-

tokoller er bevaret og findes nu i rigsarkivet, medens kun enkelte af amtsstuernes eksemplarer er bevaret og indsendt til landsarkiverne.

Af amtsstuematriklens protokoller findes nedennævnte i rigsarkivet: (Specialregistraturer, matriklerne 1664 og 1688, 2. udg. 1976, 3,4).

Abrahamstrup amt (dat. 29.7.1672 Horns h.).

Roskildegård amt (dat. 12.9.1666 (Sømme, Tune, Ramsø og Voldborg h.).

Ringsted amt (Ringsted h. udateret med tilskrift 1672).

Sorø amt (Alsted h.).

Antvorskov amt (Slagelse h., noget af V. og Ø. Flakkebjerg h.).

Korsør amt (noget af V. og Ø. Flakkebjerg h.).

Kalundborg amt (Arts og noget af Skippinge h.).

Dragsholm amt (Odsh.).

Sæbygård amt (Løve h.).

Samsø.

Holbæk amt (Merløse h. dat. 12.9.1666).

Holbæk amt (Tuse h. dat 17.12.1673).

Tryggevælde amt (Stevns, Fakse og Bjeverskov h.).

Vordingborg amt (Bårse, Hammer og Tybjerg h.).

Møn (dat. 1670).

Nyborg amt (dat. 1665, Vinding h., Salling h., Sunds h. med Tåsinge, Gudme h. med Hindsholm).

Odensegård amt (Odense, Bjerre, Åsum, Lunde og Skam h.).

Rugård amt (dat. 24.2.1665, Skovby h.).

Hindsgavl amt (Vends h.) ekstrakt af samme bog (dat. 1665).

Tranekær amt (dat. 29.3.1665, Langelands N. og S. h.).

Nykøbing amt (Falster, herunder Bogø).

Halsted kloster amt (Lollands N. og S. h.).

Ålholm amt (Musse h.).

Ålholm amt (Fuglse h.).

Riberhus amt (Møgeltønder birk, Højers, Lø og Hvidding h., Lustrup birk, Manø, Sønderho, Fanø, Ribe og Varde byer, Kalvslund, Frost, Gørding, Malt og Skads, Vester h. med Kærgårds birk).

Koldinghus amt (Brusk, Anst, Holmans, Jerlev, Elbo, Tørrild, Nørrevang og Slavs h. (udat.), men med tilskrift 13.12.1664).

Lundenæs amt .

Bøvling amt (Skodborg, Vandfuld, Ulborg og Hind h.).

Havreballegård amt (Ning, Vester-Lisbjerg og Hasle h.).

Stjernholm amt (dat. 16.12.1663, Hatting, Bjerre og Nim h.).

Kalø amt (Nørre h., Sønder h., Sønderhald, Mols, Øster Lisbjerg h.).

Skanderborg amt (Voer, Tyrsting, Hjelslev, Sabro, Framlev og Gern h., Skanderborg og Ry birk).

Silkeborg amt (dat. 3.3.1665, Hinds, Vrads, Lysgård og Gern h.).

Hald og Skivehus amts matrikel (Middelsom, Fjends, Rinds, Nørlyng, Nørre, Harre, Rødding og Hindborg h.).

Ålborghus, Åstrup, Børglum og Sejlstrup amter (Fleskum, Hellum, Hindsted, Slet, Års, Hornum, Kær, Jerslev, Børglum, Hvetbo, Ø. og V. Han, Vennebjerg og Horns h.).

Dueholm, Ørum og Vestervig amter (Sønder, Nørre, Hillerslev, Hundborg, Hassing og Refs h.).

Hvor datering er udeladt, er denne 1664.

I landsarkivet for Sjælland findes Frederiksborg amt (Lyng, Frederiksborg og Strø h.), dat. 16.2.1664.

I landsarkivet for Fyn findes:

Matrikel over Rugård amt, 7.3.1664.

Matrikel over Assens amt, 1.5.1665.

Matrikel over Hindsgavl amt, udateret.

I landsarkivet for Nørrejylland findes:

Matrikel over Himmersyssel og Vendsyssel, 1664.

Matrikel over Himmersyssel 1664.

Matrikel over Dueholm, Ørum og Vestervig amter, 1664.

Matrikel over Kalø amt, 1665.

Matrikel over Dronningborg, Silkeborg og Mariager amter, 1664.

Matrikel over Koldinghus amt, 1664.

Matrikel over Riberhus amt, 1664.

Matriklen af 1688 (Christian V's matrikel):

Matriklen af 1664 fik ingen lang levetid. Man blev hurtig klar over, at denne matrikel ikke gav det retfærdige ligningsgrundlag for jordskatterne, der var tilsigtet. Selv om landgilden kunne være et passende mål for den enkelte ejendoms ydeevne i forhold til de andre ejendomme indenfor samme gods, kunne for større områders vedkommende de enkelte ejeres landgildeydelse repræsentere ejendomme af højst forskellig værdi, der ikke direkte kunne sættes i forbindelse med hinanden.

Man begyndte derfor at overveje muligheden for matriklens forbedring, men først i 1680 blev det ved et cirkulære fra rentekammeret pålagt amtsskriverne, at de sammen med vedkommende sognepræst og herredsfoged skulle affatte en matrikel over deres respektive distrikters hartkorn og tiender og indsende denne til rentekammeret i løbet af en måned. Disse ekstraktmatrikler, som de sædvanligvis kaldes, og hvoraf endnu en del findes, viste navnlig i Jylland så store afvigelser fra matriklen af 1664, at man ikke kunne nøjes med en revision af landgildematriklerne. Der måtte udarbejdes en matrikel på et helt nyt grundlag. Dette grundlag blev landmålingen.

Grundprincippet for udarbejdelsen af den nye matrikel var at finde et udtryk for hver enkelt ejendoms skatteevne gennem en vurdering eller bonitering af jordene og en opmåling af ejendommens størrelse. Ved at sammenholde boniteringen med ejendommens geometriske areal kunne skatteevnen udtrykkes ved et eller andet tal, og da begrebet hartkorn var indgået i befolkningens bevidsthed som det grundlag, hvorpå jordskatterne skulle fordeles, valgte man at beholde dette begreb som enhed for skatteevnen. Fra at være et udtryk for bøndernes landgildeydelse omsat i hårdt korn gik hartkornet herved over til at angive et bestemt jordareal af bedste kvalitet eller et hertil svarende areal af ringere kvalitet.

Det nye matrikuleringsarbejde begyndte i foråret 1681. Der udnævntes 7 kommissioner til at opmåle Sjællands og Fyns stifter, men da de kun fik tildelt få landmålere, måtte man indskrænke sig til forsøg på prøvemåling. På Fyn opmålte nogle sogne dog fuldstændigt. Næste år kom der mere fart i arbejdet. Kommissionerne blev gjort større, idet hver kommission kom til at bestå af 3 kommissærer, der skulle lede taksationen, 1 ingeniør, der skulle lede målingen, 26 konduktører, 26 takseringsmænd og 26 skrivere. Desuden havde hver kommission 8 takseringsmænd, der skulle taksere eng og skov. Konduktørerne og skriverne var for det meste militærpersoner, medens takseringsmændene var bønder. Det lykkedes at afslutte markarbejdet på øerne i sommeren 1682 ved at slå af på de oprindelige fordringer vedrørende opmålingens omfang, men tilbage var det store udregningsarbejde, der først blev afsluttet i 1684.

Da ekstraktmatriklen for Jylland som nævnt viste meget store afvigelser fra amtsstuematriklen af 1664, var det lige så påkrævet at få udarbejdet en ny matrikel for Jylland som for øerne. Da man var færdig med markarbejdet i østifterne, udarbejdede man derfor nogle regler for det tilsvarende arbejde i Jylland. I foråret 1683 vedtoges det at udnævne 7 kommissioner, hver med 3 medlemmer til at forestå opmålingsarbejdet i Jylland, idet man forudsatte, at disse kommissioner kunne gennemføre arbejdet i løbet af sommeren. Hver kommission tildeltes et landmålingspersonale svarende til østifternes kommissioner, og med dette mandskab gennemførtes arbejdet på den fastsatte tid.

Det praktiske arbejde kan deles i 3 dele: opmålingen, takseringen og beregningen af hartkornet eller skatteevnen for hver ejendom. Oprindeligt skulle der foretages en fuldstændig opmåling af hver bys agerjord, ikke alene arealet i sin helhed, men også hver enkelt af de mange lodder eller strimler, hvori de forskellige åse var delt. (En ås var før udskiftningen betegnelse for en mindre del af bymarken, navnlig på Sjælland, og bestod af flere agre, der løb i samme retning, et agerskifte.) Ved prøvemålingerne i østifterne i 1681 søgte man at gennemføre en sådan opmåling, men indså hurtigt, at arbejdet var uoverkommeligt inden for den fastsatte tid.

Under de udvidede kommissioner ændredes kravet derhen, at man slog af på målingsnøjagtigheden, og at fremgangsmåden herefter var den, at man foretog en særskilt opmåling af hver ås og derefter en indmåling af åsens enkelte agre, der blev målt med 1 længde og 2 bredder. (Den anvendte måleenhed var en Sjællandsalen = 1.007 ny alen). Marknavne opførtes, og brugernes navne blev tilføjet. Fremgangsmåden var ikke ideel,

men praktisk og hurtig, og målingen kunne udføres af folk med ringe uddannelse. Det var dog umuligt at konstruere et kort på grundlag af målene, og disse gav kun unøjagtige arealer, men til trods herfor må det anerkendes, at der ved de foretagne målinger i hele landet var skabt et storstilet værk.

Målingsresultaterne indførtes i opmålingsprotokollen. Hver by behandledes for sig, ligesom de enkelte åse i byen behandledes og indførtes særskilt i protokollerne. På grundlag heraf udarbejdedes ekstraktopmålingsprotokollerne, hvor alle de forskellige agre, der hørte til den enkelte gård, samledes. Herved fik man direkte overblik over de enkelte ejendommers samlede areal. Disse to rækker af protokoller betegnes som markbøger. De, der findes, er opbevaret i rigsarkivet (specialreg. 13-75).

Enge, overdreve og skove måltet ikke, men blev på forskellig vis medtaget ved boniteringen eller takseringen, som det mere var.

Som enhed ved arealberegningen benyttede man betegnelsen 1 td land, der defineredes som normalarealet for besåning med 1 td korn og fastsattes til 14000 kv.al.

Takseringen skete samtidig med målingen, men var mere summarisk end nyere tids boniteringer, fordi jord i hvile skulle fradrages en ejendoms samlede areal forinden hartkornsberegningen. Det gav ingen vanskeligheder, hvor man alene havde trevangsbrug, hvor jorden hvilede hvert tredje år, og heller ikke, hvor man havde alsædedrift (agerbrug, hvor samme jord hvert år bruges til kornavl). Vanskeligere var det i magre egne, hvor dyrkningen kunne være meget uregelmæssig. Her var det vigtigt med gode oplysninger om driftsforhold, men de indhentede oplysninger herom var ofte urigtige, enten var konduktørerne forsømmelige, eller også havde bønderne givet forkerte oplysninger om hvilen for at nedbringe hartkornet.

For at få et nogenlunde overblik over, hvorledes det nye hartkornsbeløb ville blive i forhold til hartkornet i matriklen af 1664, fik kommissionen i Jylland ordre til at tage stikprøver af taksationen i østifterne. Prøvernes beregning viste et alt for lille hartkornsbeløb, hvis konduktørernes oplysninger om jordenes hviletid på øerne blev fastholdt. Man valgte da at sammenlægge alle jordarealer af ensartet kvalitet uden hensyn til den opgivne hviletid og derefter tillægge de enkelte klasser en bestemt hvile efter kvaliteten. Herefter inddeltes jordene på øerne i 4 klasser, der efter reduktion af arealet under hensyn til den fastsatte hvile, beregnedes til hartkorn således:

1) God eller middel byg-, rug- og ærtejord	2 td land=1 td hartkorn
2) Ond, skarp og ringe jord, som dog var tjenlig til rug, byg, blandkorns- og boghvedesød	3 " " =1 " "
3) God havrejord	4 " " =1 " "
4) Middel og ond havrejord	6 " " =1 " "

Fjordens Egen, gaar
Køb, brug og Sal
Ben: N:

Fjordens
Aldre.

Aegernis
Num.

Aegernis
Indhold.

hord Langbord
qvadr.
albr.

1	For Formys	12	31 1/4	22	27 1/2	56	29 1/2
2	Christus Formys	13	40 1/2	24	35 1/2	40	96 1/2
15	Christus Christ	14	47 3/4	22	40	53	52 1/4
18	Christus Christ	15	42 1/4	25	32 1/4	45	50 1/4
3	For Formys	16	45 1/4	25	38	47	94 1/2
10	Christus Christus	17	44 1/4	29	39 1/4	49	68 1/4
7	For Formys	18	46 1/2	20	45	5	220
9	For Formys	19	46 1/2	15	34	4	94 1/2
8	Christus Christ	20	45	22	45	96	32
12	Christus Christ	21	27	16	34 1/2	50	43
17	Christus Christ	22	34	25	30	8	480
4	For Formys	23	25 3/4	75	22 1/2	180	9 3/4
2	Christus Formys	24	35 3/4	95	36 1/2	34	31 3/4
15	Christus Christ	25	40	32	36	50	16
12	Christus Christ	26	23	20	25	28	80
16	Christus Christ	27	39 1/2	240	39 3/4	47	10

1: Gaar i frikt
 2: Mølle, møst
 sand og guld
 for Form.
 3: God for Form.

Gårdens Egen, gaar, Gårdens Egen, Gårdens Egen, Gårdens Egen
 Rab, brug og Sal. N: Adst. Num. Gård Langbord Gård
 albr.

1	Per Tommas	12	31 1/4	22	27 1/2	56	29 1/2
2	Christen Tommas	13	40 1/2	24	35 1/2	46	96 1/2
15	Christen Christ	14	47 3/4	22	40	53	52 1/4
18	Christen Christ	15	42 1/4	21	32 1/4	45	07 1/4
3	Per Christen	16	41 1/4	21	38	47	94 1/2
10	Christen Christen	17	44 1/4	19	39 1/4	49	68 1/2
7	Per Christen	18	46 1/2	20	41	52	20
9	Per Christen	19	46 1/2	15	34	46	42 1/2
8	Christen Christ	20	41	22	45	96	32
12	Christen Christ	21	27	16	34	45	04
17	Christen Christ	22	34	25	30	48	80
4	Per Christen	23	25 3/4	75	22 1/2	180	9 3/4
2	Christen Christ	24	35 3/4	95	36 1/2	34	31 1/2
15	Christen Christ	25	40	32	30	50	16
12	Christen Christ	26	23	20	25	28	80
16	Christen Christ	27	19 1/2	240	19 3/4	47	10

1. Gaard og jord
 2. Skov og mark
 3. God og bygning

Kun hvor konduktørerne havde angivet en mindre hviletid for et bestemt areal end den hviletid, der tilkom arealet under hensyn til dets klasse, tog man hensyn til denne angivelse. Også i Jylland, hvor man ved takseringen havde delt jorden i 4 klasser, ville der blive for stor afgang efter konduktørernes oplysninger om hviletiden. Da man ikke var tilfreds med den teoretiske måde, der var brugt for at hæve øernes hartkornsbeløb, besluttede man efter mislykkede forsøg på at opnå ensartethed i det foreliggende materiale at foretage en ny vurdering. Ved denne skulle ifølge Kgl. reskript af 8.8.1685 al agerjord uden hensyn til hvilen henregnes til een eller flere af følgende 6 klasser, der blev ansat til hartkorn efter følgende skala:

1. klasse	allerbedste jord	2	td.land	til	1	td.	hartkorn
2. "	god jord	4	"	"	"	1	" "
3. "	middelmådig jord	6	"	"	"	1	" "
4. "	skarp jord	9	"	"	"	1	" "
5. "	ond jord	12	"	"	"	1	" "
6. "	allerværste jord	16	"	"	"	1	" "

Jord, der var ganske uegnet til dyrkning, blev hverken i Jylland eller på øerne ansat til hartkorn.

Uanset at det nye hartkornsbeløb på disse måder var bragt noget op, viste de endelige beregninger en ret betydelig nedgang i forhold til matriklen af 1664. På Fyn og Langeland var den størst, henholdsvis 1/4 og 1/3, for Sjælland og Lolland-Falster henholdsvis 1/8 og 1/7. Da afgang for Fyn var for stor, blev hartkornet forhøjet med 1/12 for hver gård, der var ansat lavere end i 1664.

På samme måde forhøjedes alle takster for Jylland med 1/16, da man mente, at taksationen her var faldet for lavt ud i forhold til øerne. Disse vilkårlige foranstaltninger virkede ikke til gunst for retfærdigheden og beskæmmede derfor i nogen grad de forhåbninger, man ved matrikuleringsarbejdets begyndelse nærrede til resultatet.

Som nævnt blev kun agerjorden målt. Hartkornsansættelsen for engene, overdrevene og skovene blev derfor langt mere summarisk end for agerjorden.

Engene takseredes efter mængden og kvaliteten af det høg, der kunne avles. På øerne regnedes 16 læs godt høg eller 20 læs mosefoder til 1. td. hartkorn. I Jylland regnedes 10 læs marskhøg, 16 læs godt enghøg, 24 læs geest-, kær- eller skovhøg eller 32 læs mosefoder til 1 td. hartkorn.

Overdrevene, d.v.s. de arealer, som de fleste landsbyer havde liggende til vedvarende græsning uden for de dyrkede arealer, takseredes efter det antal kreaturer, der kunne græsse herpå. På øerne blev det areal, der kunne give græs til 16 kreaturer, ansat til 1 td. hartkorn.

I Jylland deltes græsningsarealerne i 3 klasser, der sattes i hartkorn således:

1. klasse god græsning.....	24	høveders græsn.	= 1	td.hartkorn
2. " middelgod græsning.....	32	" "	= 1	" "
3. " ond græsning.....	40	" "	= 1	" "

Græsningsjordene brugtes sædvanligvis af alle bymænd i forening, men dog således at det blev fastsat, hvor mange kvæg hver mand måtte sætte til græsning. Det hartkornsbeløb, hver af bymændene skulle svare skat af, fandt man ved at undersøge, hvor mange kreaturer han havde ret til at sætte på græsning. Havde en mand ret til græsning for 16 kreaturer på et areal i 2.kl., blev han sat i skat af $\frac{1}{2}$ td. hartkorn.

Med hensyn til græsningen takseredes skovene på samme måde som andre græsningsarealer, men skovene blev desuden sat i hartkorn efter den mængde af olden, de kunne præstere. Denne taksering af skovene var ens for hele landet, og ved taksering blev en skovstrækning, der kunne oldenføde 24 3-årige svin, ansat til 1 td. skovskylds-hartkorn eller 1 td. skovskyld.

For hvert herred førtes en skov-, eng- og græsningstaksationsprotokol, hvor alle fællesjorder, der ikke var under kultur, optegnedes.

Selve hartkornsberegningen blev foretaget i modelbøgerne eller beregningsprotokollerne, der affattedes herredsvis. Heri beregnedes hver enkelt gårds areal, hvorefter det tilsvarende hartkorn under hensyn til jordens klasse udregnedes. Høstudbytte, græsning o.lign. beregnedes også til hartkorn i modelbøgerne, og det totale hartkornsbeløb for hver gård blev derfor beregnet, hvorefter det endelige resultat overførtes i de egentlige matrikelprotokoller, der affattedes amtsvis. Såvel modelbøgerne som matrikelprotokollerne er alle bevarede og findes i rigsarkivet. (Modelbøger, specialreg. 79-84, matrikelbøger, 87-90). Et eksemplar af matrikelprotokollerne udsendes til amtsstuerne og er herfra indkommet til landsarkiverne. For lokalhistorikere, der har lettere ved at benytte Odense- og Viborg-arkiverne, kan oplyses, at der i Viborg findes 27 af denne slags protokoller (dog delvis i senere afskrift).

Også andre indtægtskilder blev sat i hartkorn og optaget i matriklen. Vand- og vejrmøller blev ansat til hartkorn (mølleskyld) efter kværnenes antal, vandmængde og antallet af møllegæster. Indtægterne af fiskeri og af de privilegerede færger og broer optoges i matriklen som fiskeri-, færge- og brohartkorn. Konge- og kirketienden var allerede sat i hartkorn ved matriklen af 1664 og gik uforandret over i den nye matrikel. Den var på det nærmeste færdig i 1688. Efter en opgørelse fra 1690 udgjorde det samlede hartkornsbeløb ca. 372840 td. ager- og enghartkorn. (I 1664 ca. 443834 td.hartkorn) - altså en nedgang på 16%. Statskassen havde derfor ikke opnået nogen fordel, men bønderne fik deres afgifter mere retfærdigt fordelt. Matriklen af 1688 omfattede ikke Bornholm. Den gamle skyldsætning vedblev at gælde her, indtil den følgende matrikel af 1844 trådte i kraft.

Omkostningerne ved matriklens udarbejdelse var 200.000 rdl.

Matriklen af 1688 blev rost stærkt af mange, andre var mere skeptiske overfor dens værdi, navnlig opmålingen gav anledning til forskellige opfattelser. Den historiske forfatter Chr. Testrup giver i sin bog "Danmarks

Hvidovre Byes

Sæde, Jord / Eghed / og anden Berligbed.

N ^o	Bonden	Taxeer Mændens Afsligt om Jordens Eghed.	Jordens Brug og Hvile.		Jndeholder udi Sædlandske Qvadrat Tale.	Baan- gen.	
			Sæet.	Stær.		Sor Læ.	Møse Foder
10	Afset. Erichsen. Håndvær i Byen h. i. i. i. gaard.						
11	Sinder Wang	Bord i Byen i. i. i.	1	1	79405	1/2	10
		M. Byen i. i. i.			5819		
		gaard i. i. i.			34072		
		gaard i. i. i.			24604		
12	Sinder Wang	Ruehången till Sinder Wang	1	2	19094	3/8	
		gaard i. i. i.			7404		
		M. Byen i. i. i.			43048		
		gaard i. i. i.			22926		
13	Sinder Wang	gaard i. i. i.	1	2	11307	3/8	
		M. Byen i. i. i.			63076		
		gaard i. i. i.			18390		
		gaard i. i. i.			18975		
14	En Gøtthe Ford.	gaard i. i. i.	3	1	19450	3/8	
		M. Byen i. i. i.			47195		
		gaard i. i. i.					
		gaard i. i. i.					
		Byen i. i. i.					
		Byen i. i. i.					
		Byen i. i. i.					
		Byen i. i. i.					

Beregningerne til Hart Korn.

Quadrat: Alne summerede til de 4. Sorter i Eed: Jorden.	Udsæd					Nye Matricul					Gammel Matricul					Proprietæren.
	Lund.	Sp.	Fr.	Sk.	Sk.	Lund.	Sp.	Fr.	Sk.	Sk.	Lund.	Sp.	Fr.	Sk.	Sk.	
1. Sort. 381-75365	2	3	0	0	2	0	7	0	1	0						
2. Sort. 174128	12	3	2	0	0	3	0	3	1	2						
3. Sort. 13450	0	7	2	2	1	0	1	2	2	2						
4. Sort. 15479	3	1	3	2	3	0	4	1	0	3						
4. Sort. 147195	3	2	3	2	2	0	4	1	2	3						
4. Sort. 190000	6	5	1	0	3	0	0	2	1	3						
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0						
	Lund. $\frac{0}{2}$					0	1	3	1	2						
Hartig } Eed Dec.						0	0	0	0	0						
Hartig } Møst Dec.						0	0	0	0	0						
3 Waange } Eed Dec.						2	0	0	0	2						
3 Waange } Møst Dec.						1	0	0	0	0						
Paa Hartig Grafsning Eed						0	0	0	0	0						
	Sammen					7	3	0	1	0						
Udtagis for Eed: mangel						0	0	0	0	0						
Hart Korn efter 4. Novembr. Indtæg Anno 1684						7	3	0	1	0	4	2	2			
Swins Olden						0	0	0	0	0						

Hartig
Eed
Møst
Grafsning

Hartig
Møst
Grafsning

Men som gærd, gærdene for Eed af 14 Jan.
1686. Nylig Correlatør for Eed. Men Eed
at det er efter Eed for Eed af 14 Jan.

1. Sort. 202071. 4 14. 3. 2. 2. 0. 3. 4. 2. 2. 3.
2. Sort. 50929. 4. 1. 2. 2. 0. 0. 5. 2. 1. 1. 4.
3. Sort. 140475. 10. 0. 1. 0. 1. 5. 2. 0. 0. 0. 5.
gærd for og ene for . . . . . 4. 0. 2. 0. 2. 1. 1.
Pløvsne efter Obrol. med Eed. 5. 6. 3. 6. 3. 4.

Swins Olden . . . . . 0 . . . . .

Proprietarius.

N^o.

Folio
Hart Korn
Extr:

Gammel
Matricul
Hart Korn.

Nye
Matricul.
Hart Korn.

Tonder. Skp. Fier. Alb. Tonder. Skp. Fier. Alb.

*Stobenhafns
Bye*

*Hvidovre Sogn
og Bye*

*1688
Dough
mai 4°*

1.	Anders Jansens	160	8	5	2	-	12	7		
2.	Gripsen Tomusens	161	9	2	2	-	12	3	-	2
3.	Jens Jansens og Jens Andersens	162	8	5	2	-	12	2	3	2
4.	Jens Mortensens	163	12	2	2	-	9	4	2	2
5.	Anders Kapsens og Jørgen Kapsens	164	9	2	2	-	12	7	2	3
6.	Jens Tomusens	165	6	5	2	-	8	6	1	0
7.	Jens Jønsens	166	10	1			12	2	2	2

*1688
12°
17°
18°
19°
20°
21°
22°
23°
24°
25°
26°
27°
28°
29°
30°
31°
32°
33°
34°
35°
36°
37°
38°
39°
40°
41°
42°
43°
44°
45°
46°
47°
48°
49°
50°
51°
52°
53°
54°
55°
56°
57°
58°
59°
60°
61°
62°
63°
64°
65°
66°
67°
68°
69°
70°
71°
72°
73°
74°
75°
76°
77°
78°
79°
80°
81°
82°
83°
84°
85°
86°
87°
88°
89°
90°
91°
92°
93°
94°
95°
96°
97°
98°
99°
100°*

*1688
Dough
mai 4°*

Proprietarius.

N^o.

Folio
Hart Korn
Extr:

Gammel
Matricul
Hart Korn.

Nye
Matricul
Hart Korn.

Tender. Skp. Tjer. Alb. Tender. Skp. Tjer. Alb.

Huismerk

1. Comunt Jacobsen og
Anders Petersen

2. Peder Petersen

3. Peder Jacobsen og
Kun Knud Sk. de Jant
daltes

Rouge
maite

4. Mathias Guldman

Opnyttend
fond

5. Peder Petersen

178.

6. Peder Petersen og
Anders Anders Knud

7. Volvur Thilsen og
Rasmus Jørgensen

8. Comunt Jørgensen
Peder

9. Peder Andersen og
Anders Knud

1774
1775
1776
1777

1774
1775
1776
1777

og Norges Krigsarmatur" (Kbh. 1756) landmålerne et dårligt skudsmål: af-takkede officerer, der førte et vildt liv og mødte beskændede i marken hver dag, og ved målingen begunstigede de i høj grad de proprietærer, som forstod at skænke godt for dem. Deres målekunst har ikke været stort beventd, de målte vinkler med en snor, de holdt i munden, og drejede efter visse mærker på deres hatteskygge. Testrup hævder også, at de ofte ikke kendte forskel på øst og vest.

Der kan dog selv set med nutidens øjne ikke være tvivl om, at under hensyn til de midler, der stod til rådighed ved dens udarbejdelse, må matriklen af 1688 betegnes som et storværk, men det må på den anden side erkendes, at den vilkårlighed, der på mange punkter fik indpas, bevirkede, at matriklens retfærdighed som ligningsgrundlag for skatterne lod en del tilbage at ønske. Til trods herfor var matriklen af 1688 et mægtigt fremskridt. Dens princip for skattebyrdens fordeling har stået sin prøve gennem tiderne. På dette punkt blev der intet ændret ved udarbejdelsen af matriklen af 1844.

Historiske oplysninger.

Hvilke oplysninger kan man nu forvente at få gennem de 3 ældre matrikler. Svaret må blive, at en lokalhistoriker, der studerer enkelte egnes eller byers historie, ikke kan komme uden om materialet i disse matrikler, hvis han ønsker at skildre sin egns historie gennem tiderne. Allerede de to ældste matrikler indeholder noget af landets topografi med økonomisk-statistiske oplysninger af forskellig art. Vi har her ejernes og brugernes navne, hartkorn, landgildeydelse og andre afgifter. Flere navne især med deres tilnavne har en sådan form, at de er af kulturhistorisk værdi: Kristen Bødker, Hans Hjulmand, Jens Skomager o.lign. Der er værdifulde oplysninger om landsbyens forhold. Vi ser antallet af gårde (1/2, 1/3, 1/4 gård o.s.v.), og hvor mange huse med eller uden jord, der findes. Landgildeydelse giver oplysning om, hvad egnen har avlet og frembragt, da disse ydelser oprindeligt har bestået i stedlige frembringelser. Foruden kornavl kan landgilden oplyse om avl af ærter, boghvede, humle, bier m.m., om afgifter af husflid som kurve, riskoste, lysegarn, spundet garn, vadmél o.lign. og om afgift af ål og anden fisk.

Matriklen af 1688 giver de samme oplysninger som matriklen af 1664 om gårde og huse i hver by, deres ejere og brugere, og i matrikelprotokollerne står ofte den nuværende og forrige bruger af hver gård. Man kan derfor sædvanligvis uden større vanskelighed identificere gårdene fra 1664 til 1688, og en anden og måske endnu bedre rettesnor har man i hartkornet, idet matriklen af 1688 også anfører det "gamle hartkorn". Markbøgerne af 1688 giver meget topografisk stof. De gamle marknavne har stor historisk betydning, 100-200 forskellige navne er ikke ualmindeligt for en landsbys jorder. Tilsammen er de ofte et godt bidrag til lokalhistorie. Det er en god og naturlig tanke, at mange af disse marknavne nu genopstår. Kommuner anvender dem ofte ved navngivning af veje, gader, skoler o.lign., og private genoptager dem som navne på gårde. Navnlig ved gårdnavne gør stednavneudvalget en påskønnelsesværdig indsats for at bevare mindet om svundne lokaliteter eller tidligere tiders forhold på stedet.

Købstadstaksering.

Ved udarbejdelsen af matriklen af 1662 og matriklen 1688 gik arbejdet med land og by hele tiden jævnsides. Fra 1682 er bevaret grundtaksterne for købstæderne på Sjælland og en del kommissionsforretninger, fra Fyn og Lolland-Falster, Ålborg og Viborg stifter m.m. og en taksering af købstadsgrunde omfattende Århus, Horsens, Randers, Ebeltoft, Mariager og Skanderborg. (V.a. XII, 43).

Disse takseringers værdi ligger i, at de ofte giver en fuldstændig beskrivelse af alle bygninger i byen. Af særlig interesse for lokalhistorikere er takseringen i de tilfælde, hvor de er anført gadevis. Man kan da se, i hvilken gade den og den mand har boet. Af de pudsige tilnavne købstadsfolkene her bærer, kan fra Randers noteres: Peder Lassen Hæng-i, Jens Ingenskæg, Maren Brændevins, Kristen Jensen Kålskål og Maren på knæene.

Opmålingen 1768-1772.

1768 fik rentekammeret ordre til at overveje indførelsen af en ny matrikel, da den fra 1688 nu begyndte at vise sig forældet. Her skal nævnes, at kun agerjorden blev målt i 1682-83, siden var ny jord kommet under kultur, den var skattefri. Ved deling af ejendommen havde man heller ikke delt hartkornet, denne byrde vedblev ofte i sin helhed at hvile der, hvor den altid havde ligget. Først 1769 begyndte man at træffe bestemmelse om, at hartkornet skulle fordeles ved udstykning, men det var for sent. Resultatet af overvejelserne blev, at alle landets jorder skulle opmåles og kortlægges i måleforholdet 1: 4000. Der var altså foreløbig ikke tale om en ny hartkornsansættelse. Der blev fremstillet ypperlige kort over ryttergodserne Antvorskov og Vordingborg. Deres helt urørte tilstand giver disse kort, der opbevares i matrikelarkivet, en særlig historisk værdi, bymarkernes inddeling i åse med navne og inden for åsene de mange agre med punkterede linier. Arbejdet standsede dog brat ved kgl. ordre af 3.6.1772. Det var på den tid, da der gennemførtes en vis reaktion mod reformforsøgene i den nærmest foregående tid. Den nye konservative guldbergske regering yndede ikke reformer, og arbejdet lå stille lige til 1806.

Forholdene før udskiftningen.

Første halvdel af 1700-tallet indtog en meget høj rang med hensyn til omordningen af vore landboforhold. Da denne omordning så at sige brød med alt, hvad der havde bestået i århundreder, er det naturligt, at så gennemgribende reformer måtte støde på mange og store hindringer og på megen modstand fra store kredse, der holdt på det gamle tilvante og overleverede. Dette gjaldt også de reformer, der tog sigte på jordfordeling eller udskiftning af fællesskabet. Den jordfordeling, der var almindelig på dette tidspunkt, var faktisk resultatet af ældre primitive udskiftningsreformer. Således kan den gamle bolinddeling betragtes som den ældste historiske form for udskiftning. Denne efterfulgtes senere af en anden form - det såkaldte solskifte - som benyttedes forskellige steder i landet, dog navnlig i Jylland, hvor det indførtes ved Jyske Lov af 1241. Den oprindelige ide til denne skifteform var at få gårdens strimler i de enkelte agerskifter lagt i samme rækkefølge, som gårdene lå i

byen, idet man fulgte solens bevægelse. For agerjordens vedkommende var der dog ikke tale om et fuldstændigt fællesskab, da hver mand havde sine bestemte steder at dyrke, men den måde, hvorpå bymændene havde delt deres jorder, gjorde det nødvendigt, at alle fulgte en samtidig og ensartet drift. Ingen kunne afvige fra denne almindelige regel. Den ene måtte rette sig efter de mange.

I en landsby lå alle gårdene i reglen samlet om en stor fælles plads, og til hver gård hørte ofte en lille toft (privat jordstykke, beliggende umiddelbart ved gården), kålhav eller lign., som var uden for fællesskabet.

Landsbyens indre anliggender varetoges af bylavet med oldermanden i spidsen. Valget af oldermand gik på omgang mellem bymændene. Hvervet var forbundet meget besvær, og oldermanden fungerede derfor kun for et år ad gangen. Han, der var bondemand som de øvrige bymænd og uden særlig uddannelse, havde en udstrakt myndighed, men var samtidig udsat for stærk kritik fra dem, hans afgørelser gik imod.

Gennem byens vider (landsbyvedtægter) var der dog sikret oldermanden støtte ved strenge straffe. Det medførte ikke alene strenge bøder, når nogen håndgribeligt søgte at hindre oldermanden eller hans hjælpere i at udføre deres hverv, blot det at true eller rette kraftige bebrejdelser var nok til at idømme vedkommende en bøde.

Blandt de ting, der fulgte med oldermandens værdighed, var byens vedtægter, byhornet og bykæppen. Denne eller som den undertiden kaldtes, "Videkæppen", var en firkantet stok på op til ca. 2 meter. Den var delt i så mange felter, som der var gårde i byen. Ved hver afdeling stod vedkommende gårds bomærke eller forbogstaverne til ejerens navn, og hver gang en mand idømtes en bøde, blev der skåret et hak i hans afdeling på bykæppen. Når stokken på denne måde blev fyldt med hak, var man nået til "Pinds ende", og bøderne skulle betales. Disse bestod ofte i øl, byg eller rede penge. Bøderne skulle bruges til byens tarv og velfærd, og der var så godt som altid enighed mellem bymændene om, at under disse to begreber hørte nogen store drikkegilder.

Møde eller bystævne holdtes efter oldermandens bestemmelse, gerne en søndag eftermiddag, og alle bymændene havde pligt til at møde. Før dette blæstes der i byhornet, hvorefter bymændene samledes på mødestedet, der lå på byens fælles gadeareal, sædvanligvis på gadejordens største plads. På denne var i midten en større sten til oldermanden, og rundt om denne en række mindre sten til byens øvrige gårdmænd. På bystævnet blev der taget bestemmelse om byens anliggender og jordens fælles drift.

Det blev bestemt, hvilken dag såningen skulle begynde, hvornår kornet skulle høstes o.s.v. Tidspunktet for såningen og høsten gav altid anledning til uenighed. Den enkelte mands agre kunne være tjenlig til såning til ret forskellige tider, men vanginddelingen i åse og disse igen i agre, hvortil der kun var adgang over naboens jord, gjorde det nødvendigt, at såningen foregik samtidig i hele vangen. Forøvrigt var resultatet af denne inddeling, at hver gård ofte bestod af 40-50, enkelte steder indtil 90 smalle jordstrimler spredt over hele bymarken. Høsttiden var dog endnu vanskeligere at fastsætte. Den mand, der havde jord, hvor kornet først modnedes senere end på den øvrige

del af bymarken, måtte finde sig i, at hans kornareal blev væsentligt forringet ved, at kornet mejedes for tidligt.

Dette fællesskab i jordens drift og benyttelse var en mur, der helt hindrede al fremgang, idet der kun var meget ringe mulighed for den enkelte at foretage nogen forbedring af sin jord. Som helhed havde samfundsordningen dog den behagelighed, at den enkelte var nogenlunde ansvarsfri, når han bare fulgte trop med de andre, og arbejdet i marken gik livligt, når alle var samlet på et lille areal. Dette var måske medvirkende til, at den bevægelse i slutningen af 1700-tallet, der førte til, at udskiftningen kom igang, ikke udgik fra bønderne, men derimod fra godsejerne og fra staten.

Udskiftningen af landbrugsjorden.

I midten af 1700-tallet opstod den lære (fysiokrati), hvis grundsynspunkt var, at jorden var kilden til al velstand, og kun ved at øge udbyttet af jorden, kunne et lands velstand vokse. Bevægelsen vandt stadig større udbredelse, og hos landets ledende mænd modnedes efterhånden den opfattelse, at en ophjælpning af landbruget først og fremmest måtte ske gennem en ophævelse af det skadelige fællesskab - d.v.s. gennem en udskiftning. Blandt forkæmperne for denne tanke var Bregentveds første greve, Adam Gottlob Moltke, hans interesse var dog i højere grad knyttet til godsets gårde end til en almindelig udskiftning af bøndergodset. Det lykkedes ham dog at udvirke, at regeringen 26.11.1757 nedsatte den første landbokommission, som fik forelagt en del spørgsmål til besvarelse, vedrørende hvad der kunne gøres for at ophjælpe landbruget, navnlig hvorledes godsejerne kunne komme ud af fællesskabet. Kommissionen indhentede oplysninger fra en del godsejere og amtmænd. De første var betænkelige, nok nærmest fordi de frygtede, at deres magt over bønderne skulle formindskes. Amtmændene derimod var enige i at fremhæve fordelene og anbefale udskiftningen.

På grundlag af kommissionens arbejde blev der udfærdiget forskellige forordninger med regler for udskiftningens gennemførelse. De første reformer muliggjordes ved frdn. af 29.12.1758, 28.12.1759 og 8.3.1760 for henholdsvis Sjælland, Fyn og Jylland. En landvæsenskommission bestående af amtmanden og to landvæsenskyndige mænd blev nedsat i hvert amt til at søge de mageskifter fremmet, der var nødvendige for en videre udskiftning. Ved frdn. af 28.7.1769 blev der åbnet mulighed for, at den enkelte lodsejer kunne få jord svarende til, hvad han hidtil havde haft liggende på flere steder, udlagt i en samlet lod på grundlag af opmåling og taksation. Mangelen på tvangsmidler over for modvillige lodsejere blev afhjulpet ved frdn. af 13.5.1776, som gav en enkelt lodsejer ret til at kræve sin andel i ager og eng udlagt på højst 3 steder og fastsatte, at alle lodsejere skulle deltage i udgifterne ved jordernes opmåling, taksation og deling. Disse første forordninger fik dog ikke større praktisk betydning, men man fik en række erfaringer, der var værdifulde ved udarbejdelsen af den endelige udskiftningsforordning. Større øjeblikkelig betydning fik de udskiftninger, der gennemførtes på privat initiativ, f.eks. Bernstorff gods.

Af meget stor betydning blev derimod den fortrinligt udarbejdede forordning af

23.4.1781, der udkom på et tidspunkt, da konservative kredse havde indflydelse på regeringen, et vidnesbyrd om, at udskiftningsreformen ikke tålte udsættelse. Forordningens vigtigste bestemmelser gik ud på, at enhver lodsejer kunne forlange sin andel i en bys marker udskiftet og udlagt samlet på højst 3 steder, at selv om kun en enkelt lodsejer forlangte, at hans andel blev udskiftet, skulle alle byens jorder opmåles og kortlægges, og en almindelig plan for hele byens udskiftning udarbejdes, og at alle lodsejere, også de, der eventuelt forblev i fællesskab, skulle deltage i omkostningerne.

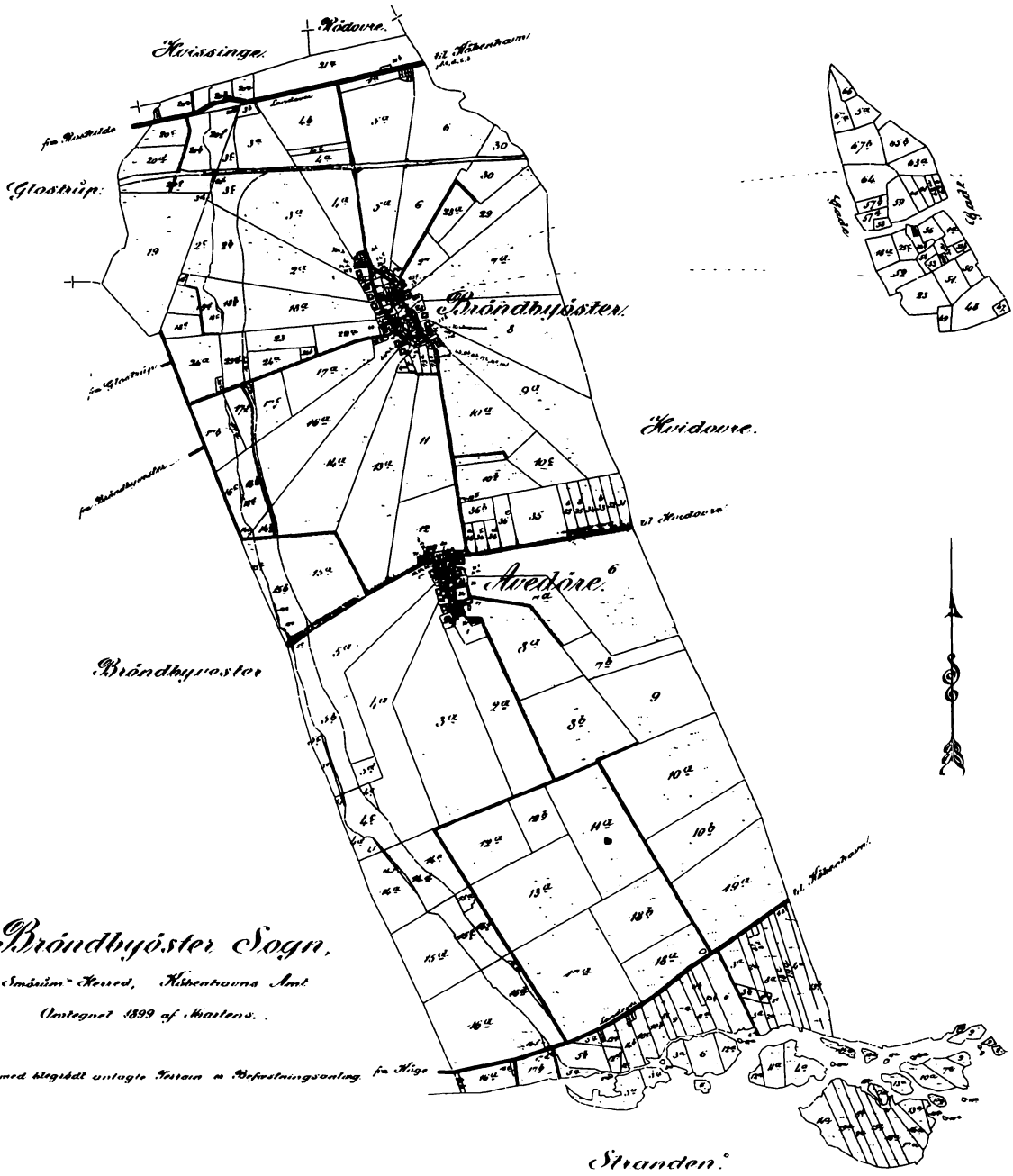
Disse 3 hovedbestemmelser var en af grundene til, at alle de store udskiftninger hurtigt blev gennemført. Med hensyn til udgifternes fordeling nåedes et betydeligt fremskridt ved frdn. af 15.6.1792. Ved denne fik godsejerne ret til at fordele udskiftningsudgifternes rente med 4% p.a. på den udskiftede bys fastebønder. En betingelse for denne lempelse for godsejerne var dog, at jordlodderne fik en bekvem form, ingen hovedlod måtte være mere end 4 gange længere end den var bred, og der måtte ikke være mere end ca. 1500 alen (942 m) fra gårdens bygninger til hovedloddens yderste grænse. Denne forordning virkede efter sin hensigt, idet der mange steder først rigtig kom gang i udskiftningerne efter dens udstedelse.

En fordel var det også, at vi aldrig har haft nogen egentlig udskiftningslov. Frdn./1781 gjaldt kun ager og eng. En årsag til arbejdets hurtige gang var også, at det officielle organ var simpelt. Det bestod af landvæsenskommissionen, en landinspektør og jordboniteringsmændene. Endelig blev der for at fremme arbejdet tilsagt et beløb på 50-100 rdl. for en udflyttet gård. Der var således ikke påbud om udflytning, det skete frivilligt.

Som regel er de ældre udskiftninger dårligere end de nyere. De dårligste udskiftninger skete på Ribegnen og i øvrigt i de landsbyer, hvor der var mange selvejerbønder. For at undgå udflytning og alligevel få en ejendoms jorder samlet, blev der ofte anvendt stjerneformet udskiftning, hvor jorderne deltes i kileformede lodder med skellene strålende ud fra by til markskel.

Frdsn./1781 gav detaljerede regler for fremgangsmåden ved udskiftningen, og arbejdet skulle ske i følgende orden: opmåling af udskiftningsområdet, udarbejdelse af foreløbig delingsplan, bonitering af jorden og udarbejdelse af den endelige delingsplan.

Før opmålingen blev bymarkens grænser fastsat. Var de meget uregelmæssige, søgte man at opnå regelmæssige grænser mod nabobyerne ved magelæg. Når yderskellene var fastlagt, foretoges først en samlet opmåling af hele byens areal og derefter en opmåling af hver enkelt lodsejers jordlodder. Der udlagdes i reglen for lods et bestemt areal til bymændene som vederlag for den græsningsret, de kunne have erhvervet sig på landsbyens overdrev. Også til præstegårde og degnelodder blev der på forhånd udlagt jord, og efter at denne jord og anden nødvendig jord til veje m.m. var fradraget, blev resten delt mellem lodsejerne enten efter brug eller efter hartkorn. Da udskiftningen ikke havde til formål at tilvejebringe ændring i ejendomsskatterne, skete der ingen ændring i de enkelte ejendommers hartkorn, således som dette var fastsat ved matriklen af 1688. Dette var naturligt, hvor udskiftningen skete efter hartkorn, men hvor den skete efter brug, kunne der forekomme tilfælde, hvor der havde været nogen grund til

Brøndbyøster Sogn,

Småsøms Herred, København Amt

Udtegnet 1899 af Mathias...

Blot med tilladelse udtogte Terrain og Befæstningsanlæg fra Hæge

rev. ABik

Det originale matrikelkort
 I brug til 1899
 Øverst: Stjerneudskiftning
 Nederst: Stjerne- og blokudskiftning
 Matrikelarkivet

regulering af hartkornet efter ejendommens boniterede areal, men formentlig ville det kun have været småforskydninger.

Sædvanligvis opmålted kortene af landmålere, der efter 5 års praksis kunne indstille sig til landinspektørekksamen, og kortene tegnedes i målforholdet 1: 4000. Forordningen bestemte, at der herefter skulle udarbejdes en foreløbig udskiftningsplan, men da udskiftningen skulle ske på grundlag af bonitering, blev planlægningen ofte udsat til efter boniteringens afholdelse. De to taksationsmænd skulle bonitere under ledelse af landinspektøren. Formålet var at vurdere de enkelte jordstykker som dyrkningsjord, således at navnlig forholdet mellem de enkelte jorders værdi blev fastslået. Almindeligvis vurderede man jorderne i forhold til hinanden og ikke i forhold til nogen bestemt enhedsjord. Jorden ansattes til skæpper (hartkorn) - 1. td. land af byens bedste jord ansattes til 8 skæpper, ringere til 9,10 o.s.v. pr. td. land. For et jordstykke til 24 eller 24/8 skulle for hver td.land af byens bedste udlægges 3 td.land af jord til takst 24. For statens godser forsøgte man en ensartet vurdering ved at opsøge distriktets bedste jord, der fik takst 24 og derefter vurdere nedefter. Denne fremgangsmåde brugtes senere for boniteringen ved udarbejdelsen af matriklen af 1844. Enkelte steder delte man jorden i bæltter efter afstand fra byen, og derefter tog man ved boniteringen hensyn til denne afstand, således at jorder af samme beskaffenhed blev takseret lavere, jo længere jorden lå fra byen. Herved fik en lodsejer godtgjort ulemperne ved, at hans jord lå langt borte - han fik et noget større areal.

Når boniteringen var færdig, skulle alle lodsejerne erklære sig tilfredse med den. I modsat fald blev forretningen ugyldig, og det dobbelte antal boniteringsmænd skulle foretage overtaksation. Denne var endelig. Efter boniteringens afslutning udarbejdede landinspektøren den foreløbige plan for udskiftningen. På denne var loddernes størrelse og omtrentlige beliggenhed angivet. Derefter var der møde med lodsejerne for at få udskiftningsplanen endelig vedtaget. I mangel af mindelig overenskomst afsagde landvæsenskommissionen endelig kendelse.

Efter vedtagelse af udskiftningsforretningen skulle denne skrives. Den skulle navnlig indeholde bestemmelse om, hvor hver mand skulle have sin jord udlagt, fælles vandsteder, veje over byens jorder til de enkelte lodder og ret for en mand til tørveskær og gærdelshugst i anden mands lod. Landinspektøren foretog herefter den nøjagtige lodinddeling, så hver mand i byen fik det areal, der tilkom ham. For at en mand kunne få part både i ager-, eng- og græsningsjord og undertiden også part i både god og dårlig jord, gav dette anledning til udlægning af en mands jord i flere lodder. Når udskiftningsens markarbejde var afsluttet, skulle landinspektøren indhente erklæring fra samtlige lodsere om, at de var tilfredse med de lodder, der var udlagt til dem, således som de var afsat i marken.

De vigtigste dokumenter, landinspektøren herefter skulle udarbejde, var udskiftningskortet i 2 eksemplarer og udskiftningsberegningen. Det ene kort blev afleveret til byens største lodsejer og det andet indsendt til rentekammeret. Det blev senere benyttet til matrikelkort, forudsat, at det opfyldte visse krav til nøjagtighed. I udskiftningsberegningen er hver gård anført med sit nummer, geometrisk og boniteret areal for hver af de udlagte lodder og hartkornet for hver ejendom. I de tilfælde, hvor der forlods blev udlagt areal til husmændene, blev

der ikke anført hartkorn for disse, da de ikke tidligere havde haft part i bymarken. I udskiftningsberegningen er husene derfor anført med deres geometriske og boniterede areal, men ikke med hartkorn. Husmændenes hartkornsskat betalte gårdmændene. I matriklen af 1844 blev såvel gårde som huse ansat til hartkorn.

Når udskiftningsforretningen fremtræder som en overenskomst indgået for landvæsenskommissionen eller som en kendelse afsagt af denne, er den indført i kommissionsprotokollen, der formentlig findes i vedkommende landsarkiv. Genpartier af udskiftningsforretninger for en del landsbyer findes i matrikelarkivet, men ellers må udskiftningsforretninger i øvrigt søges i rigsarkivet eller i landsarkiverne. Af udskiftningskort findes der nogle i matrikelarkivet - ellers formentlig i rigsarkivet eller landsarkiverne. Nogle må endnu antages at være opbevaret på godserne.

En hjælp ved lokalhistoriske undersøgelser er udskiftningsforretningernes hartkornsangivelser for hver ejendom, der skulle være identisk med gårdens hartkorn i 1688.

En redegørelse for udskiftningen i Præstø amt med oplysning om, hvornår og af hvilken landinspektør hver enkelt af amtets ca. 350 landsbyer er udskiftet, er udarbejdet af Poul Nissen og optaget i Historisk samfund for Præstø amt, årbog 1943, og en tilsvarende redegørelse af samme forfatter om udskiftningen af de ca. 700 landsbyer i Fyns stift er optaget i Fynske samlinger 1959.

Udskiftning af fredskove og tørvemoser.

Frdn./1781 om jordfællesskabets ophævelse gjaldt som nævnt kun egentlige landbrugsarealer, medens fredskovene først blev påbudt udskiftet ved forordningen af 27.9.1805. Denne foreskrev, at alt fællesskab mellem skov- og græsningsejer skulle være ophævet inden 5 år, selv om det var samme person. Kun hvor skoven udelukkende var krat eller gærdelsskov, kunne ejeren selv bestemme, om han ville have udskiftning foretaget.

Lovgivningen har aldrig påbudt ophævelse af fællesskabet i brug af tørvemoser, og derfor kan udskiftningen af disse endnu forekomme. Regler herfor findes i lov af 30.12.1858.

Matriklen af 1844.

De forberedende arbejder.

Værdien af matriklen af 1688 ses bedst af, at den var grundlaget for fordelingen af ejendomsskatterne i over 150 år, men den måtte efterhånden blive forældet. Den dannede ikke i hele dette tidsrum et retfærdigt grundlag for denne fordeling, idet flere faktorer medvirkede til at forrykke forholdet mellem de enkelte ejendommers værdi, uden at der samtidig skete ændring i disses skyldsætning. Det var umuligt, at en matrikel over jordejendomme, hvor dygtigt den end var udarbejdet, for en lang årrække kunne være en sikker målestok ved pålæggelsen af nye skatter og offentlige byrder. Udyrket jord blev opdyrket, dyrkningsmåden forbedredes, og jorderne kom til at stå i et andet forhold til hinanden end dengang matriklen blev udarbejdet. Den reformering af matriklen, der som nævnt blev påbegyndt i 1768, fik lov til at ligge stille, og først ved forordningen af 1.10.1802 blev tanken om at udarbejde en ny matrikel påny taget op. I denne forordning udtaltes

bl.a., at kongen har besluttet at lade forfatte en ny matrikel såvel for privilegeret som for upriviligeret jord i Danmark. Det må her indskydes, at man for at kunne skelne mellem det skattefrie og skattepligtige hartkorn indførte betegnelsen privilegeret (pr.) hartkorn for hovedgårdsjorder (hovedgårde deles isæde-, avls- og ladegårde) i modsætning til bondegårdens hartkorn, der kaldtes upriviligeret (upr.) eller contribuerende hartkorn, hvoraf der vedblivende svaredes fuld skat. Fri for afgifter var desuden de fleste embedsjorder og købstadsjorder m.m., og endelig havde grever og baroner skattefrihed for en del af deres bøndergods, det såkaldte frihedshartkorn.

8.5.1804 forelagde rentekammeret kongen en udførlig betænkning vedrørende planen og grundsætningerne for den nye matrikel. Heri foreslog man at lade foretage en detailleret opmåling af landet, da man anså en sådan for at være en betingelse for et godt resultat. Endvidere blev det foreslået at foretage en ny bonitering af jorden, hvor der skulle tages hensyn til dens naturlige frugtbarhed, beliggenhed m.m., og på grundlag af kortene og boniteringen skulle hartkornsberegningen foretages. Endelig foreslog rentekammeret, at der skulle ske en vurdering af hartkornet under hensyn til ejendommens mere eller mindre fordelagtige beliggenhed i handel og vandel. Denne vurdering blev dog aldrig foretaget. 16.5.1804 godkender kongen forslaget, og samme efterår fik amtmændene ordre til at indsende en række oplysninger fra alle ejendomsbesiddere og vedrørende samtlige ejendomme til det kontor, der 28.3.1809 blev oprettet som matrikelkontor. Oplysningerne skulle gives i skematisk form særskilt for hver by og skulle foruden ejernavnet og hartkorn for hver enkelt ejendom omfatte markinddeling, enge, skove m.m., og en forklaring på alt, der kunne have interesse for det kommende arbejde.

På grundlag af disse fortegnelser udarbejdede matrikelkontoret de såkaldte concept-beskrivelsesprotokoller, der alle findes i matrikelarkivet. I disse protokoller, der affattedes sognevis, anførtes først den eventuelle hovedgård, derefter dennes parceller og endelig hver enkelt by for sig. Inden for den enkelte by anførtes præstegården først, derefter degne- og skolejord og endelig de øvrige ejendomme. Denne rækkefølge fulgtes ved den endelige udarbejdelse af matriklen, og de angivne numre for hver ejendom er de nuværende matrikelnumre. Numrene fra 1688 og 1844 kan derfor ikke hjælpe lokalhistorikere til at identificere ejendommene, men beskrivelsesprotokollernes angivelse af ejernes og brugernes navne i 1804 er ført á jour til 1838. Det er noget ganske enestående, at vi her i Danmark har et sådant materiale. Forbindelsen må lokalhistorikerne derfor søge ved at sammenholde beskrivelsesprotokollernes og udskiftningskortenes navne og endvidere med støtte i ældre hartkornsansættelser.

Resolutionen af 16.5.1804 foreskrev en foreløbig prøve af matrikuleringsarbejdet efter de fastslåede grundregler, og 13.4.1805 udmeldtes derfor en kommission med 7 landinspektører, der havde den nødvendige praktiske dygtighed. Kommissionen skulle gennemgå forslaget ved prøvearbejder i Roskilde amt, men måtte i øvrigt selv vælge stedet, hvor der dog skulle være forskellige slags ejendomme og skov. Vedrørende opmålingen skulle kommissionens arbejde navnlig gå ud på at prøve de foreliggende udskiftningskort. Desuden skulle den udarbejde regler for boniteringen og fremkomme med forslag til

ændringer i rentekammerets betænkning. Prøvearbejdet sluttede 22.6.1805. Der nedsattes herefter en ny kommission bestående af 3 amtmænd, der alle var landinspektører, en overlandinspektør og matrikelkontorets chef. Denne matrikelkommission, der var i funktion indtil den i 1840 erstattes af en særlig matrikelkomité, gennemgik det foretagne prøvearbejde og afgav sin betænkning, og på grundlag heraf udarbejdedes en instruktion for matrikuleringsarbejdet, matrikelinstruktionen af 14.6.1806.

Den nye matrikel skulle omfatte alle landets jordejendomme, privilegerede og uprivilegerede, uanset om de var tidligere matrikulerede eller ej.

Fra denne almindelige regel var der dog visse undtagelser. Fredede skove, fællesarealer som gadejord, veje til offentligt og almindeligt brug eller til brug for flere end een lodsejer, grus-, sand- og lergrave, søer og vandinger, købstædernes gader, torve m.m. Enhver anden ejendom skulle uanset størrelse optages i matriklen med sit særskilte matrikelnummer og skyld-sættes efter sit boniterede areal.

Matrikuleringsarbejdet (og derudover kommissionernes prøvearbejde) kan deles i tre afsnit: opmålingen, boniteringen og hartkornsansættelsen.

Forinden omtalen af disse arbejder må her nævnes en protokol, der indeholder mange oplysninger af lokalhistorisk værdi. Landinspektørerne skulle anføre alle forhold, der var af interesse for matrikuleringsarbejdet, i en arbejdsjournal, der udfærdigedes herredsvis, de findes alle i matrikelarkivet. Heri skulle anføres oplysninger om skovforhold, om veje og vejrettigheder, om brugsret for en mand i anden mands jord, om køb eller salg af selvejer-gods, om dets pris og om særlige omstændigheder med hensyn til beliggenhed, transportforhold, mangel på ildebrændsel o.lign. kunne have forhøjet eller forringet priserne i almindelighed eller for enkelte ejendomme. Arbejdsjournalerne er meget lette at bruge, da de alle indeholder et alfabetisk register.

Opmålingen.

Som nævnt foreslog rentekammerets betænkning en fuldstændig opmåling af landet. Fra de store udskiftninger forud havde man imidlertid et meget stort og ret godt kortmateriale. For ryttergodsernes vedkommende var staten selv ejer af en del udskiftningskort, og rentekammeret opfordrede samtlige amtmænd til at indhente underretning fra alle ejere og besiddere om, hvilket kort de var i besiddelse af, og som kunne lånes for at afkopieres til brug ved matrikuleringen. Såvel rentekammerets originale udskiftningskort som de mange kopikort skulle underkastes en omhyggelig prøve i marken, før de blev taget i brug som matrikelkort. Hvis kortet ikke opfyldte de stillede krav, blev det kasseret, og vedkommende by blev opmålt påny. Skulle nyt kort ikke opmåles, måtte det i visse tilfælde suppleres med ret omfattende målinger, dette gjaldt navnlig bykernen, der kun i ringe grad var målt ved udskiftningen. Endvidere kunne der være et betydeligt arbejde med at indmåle enge og ellemoser (der lå i fredede skove), idet disse græsningsarealer almindeligvis ikke var angivet på kortene, men da de efter matrikelinstruktionen skulle ansættes til hartkorn, var selvstændig opmåling, kortlægning og matrikulering nødvendig.

Opmålingen begyndte i 1806, men blev stærkt forsinket af krigen, således at den først sluttede i 1822. De matrikelkort, der herved tilvejebragtes, er alle tegnet i målforholdet 1: 4000, de omfatter som en regel en hel by (ejerlav) og er derfor meget uensartet i størrelse. Kortene viser alle ejendomsgrænser, veje, fælles grus- og lergrave, vandingssteder o.lign. og endelig alle daværende situationsgrænser som enge, hede- og skovstrækninger m.m. På kortene er hver ejendom betegnet med et matrikelnummer, og inden for hver by er ejendommene nummereret fortløbende.

Boniteringen.

Formålet med boniteringen var at indordne de forskellige jorder efter disses naturlige beskaffenhed i et takstsystem eller under en takstskala således, at forholdet mellem de enkelte jordstykkers takst efter denne skala blev det samme som forholdet mellem nettoudbyttet af de pågældende jorder ved almindelig normal drift.

Efter en sådan indordning kunne man ved at omregne ejendommenes geometriske arealer efter de ansatte takster til boniteret areal skabe mulighed for en direkte sammenligning af de enkelte ejendomme til brug ved skatteligningen. Før kommissionen kunne give regler for boniteringen, måtte den for det første fastslå, hvilke krav der måtte stilles til et jordstykkets sammensætning for at kunne antages at høre til den bedste jord og dernæst finde et jordstykke, der så nær som muligt svarede til idealet, således at det fundne jordstykke kunne fastslås som normaljord og benyttes som sådan ved boniteringen af de øvrige jorder.

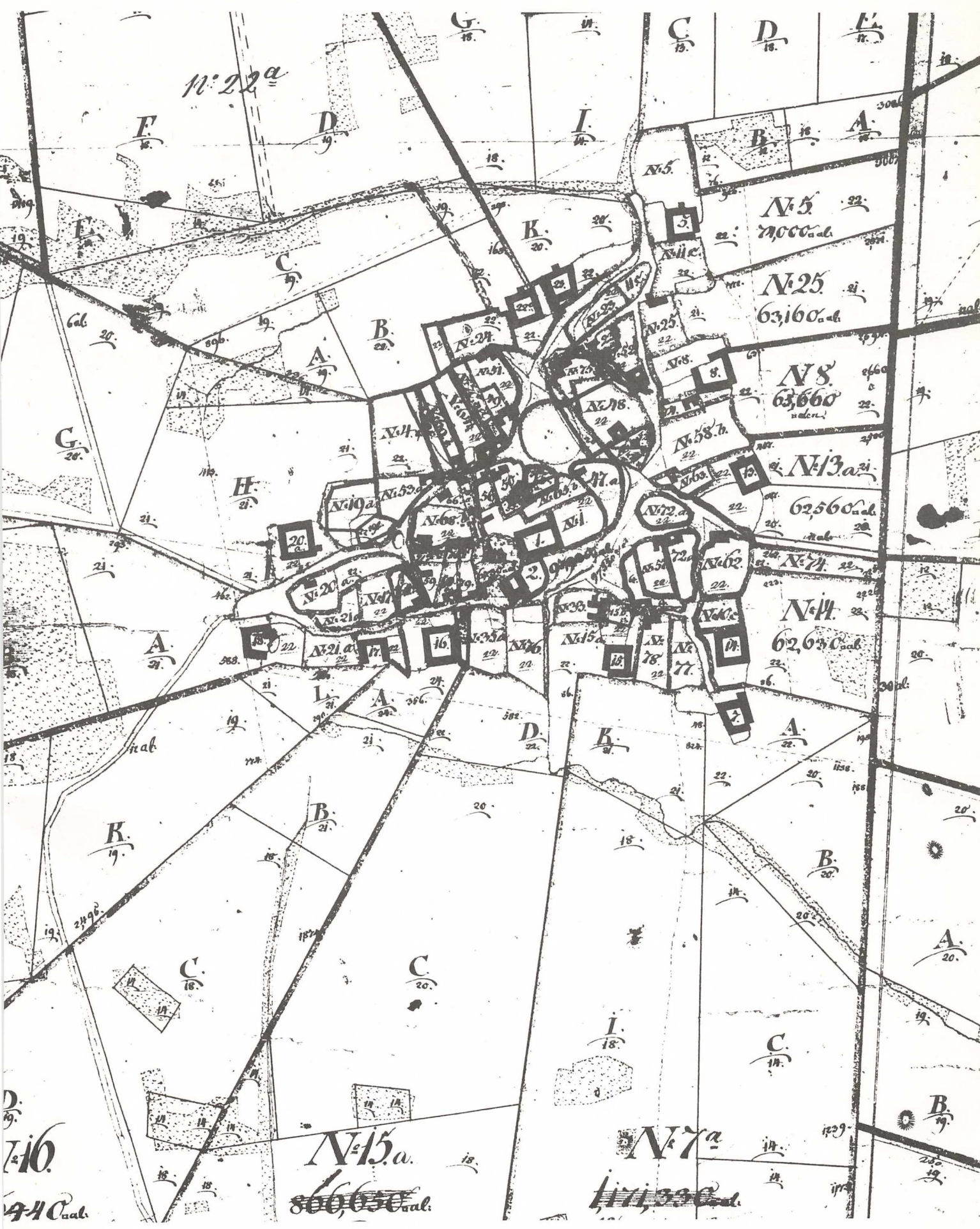
Om det første spørgsmål anfører kommissionen det forhold, der må være mellem overfladens indhold i en bestemt dybde af muld, sand, ler og kalk og et underlag af samme eller stærkere leret jordblanding, endvidere jordens farve i tør og fugtig tilstand, beliggenhed mod solen m.m. Om jordens beliggenhed anføres, "at jorden på Niels Nielausens tofte på Karlslunde mark, (matr. nr. 16 Karlslunde By og Soqn), omtrent syd for den østre ende af hans gårds stuelænge, kan ansættes til 24 og tjene til normaljord for alle taksationer til matrikuleringen". Man fandt denne jord så god, at man anså videre eftersøgning i andre egne af landet ufornudden.

I forhold til denne normaljord foretoges boniteringen af agerjord efter de prøvetakster, kommissionen havde ansat, og for at opnå størst mulig ensartethed foretog kommissionen prøver på de udførte boniteringer, der var foretaget af landinspektører, som samtidig med arbejdet indtegnede takstgrænserne på kortene.

På matrikelkortene blev takststykkerne fremhævet med røde linier og tal. Denne matrikelbonitering lykkedes det at gennemføre med stor ensartethed, navnlig for jorder af middel kvalitet eller derover. For lavere jorder var det naturligt, at ansættelsen var forbundet med større usikkerhed. Boniteringen sluttede i 1826.

Hartkornsberegningen.

Efter at kortprøverne og boniteringsarbejderne var afsluttet, kunne den meget omfattende del af matrikuleringsarbejdet, nemlig hartkornsberegningen eller udregningen af de enkelte ejendommers skatteevne, påbegyndes. Med beregningen af ejendommenes boniterede arealer kunne matrikuleringsarbejdet godt have været afsluttet, idet man herved havde fået et udtryk for det relative forhold mellem de enkelte ejendommers skatteevne, men rente-

Karlslunde By og Sogn
ældste originale matrikelkort
jord til takst 24, matr. nr. 16
(matrikelarkivet)

kammerets betænkning bestemte, at de enkelte ejendommers skyldsætning skulle angives på samme måde i den nye matrikel som tidligere, nemlig ved hartkorn. Spørgsmålet var derfor, hvor mange kvadratalen boniteret jord, der skulle svare til 1 td. hartkorn. I realiteten var det et ganske underordnet spørgsmål, idet forholdet mellem ejendommenes hartkorn blev uforandret, uanset hvilket omsætningstal fra boniteret areal til hartkorn, der blev benyttet. Man forudså imidlertid, at store dele af befolkningen ville opfatte indførelsen af en ny matrikel som ensbetydende med en forøgelse af skattebyrden, og for at imødegå denne opfattelse fastsatte betænkningen, at den nye matrikel skulle indeholde det samme antal tønner hartkorn som matriklen af 1688. Dette kunne opnås ved som omsætningstal for boniteret areal til hartkorn at benytte den kvotient, der fremkom ved at dividere landets boniterede areal med antallet af tønner hartkorn efter matriklen af 1688. Når denne kvotient, der kaldtes uniteten, var beregnet, fremkom den enkelte ejendoms hartkorn angivet i tønner ved at dividere den pågældende ejendoms boniterede areal angivet i kvadratalen med uniteten. Dette tal, der blev udregnet til 73376 kvadratalen, skulle imidlertid være et tal, der lod sig opløse til udregningen af hartkorn i tønner, skæpper, fjerdingkar og album (1 td.=8 skp.= 32 fk.= 96 album) og skulle ligge så nær uniteten som muligt, man valgte derfor tallet 72000. I overensstemmelse hermed foretoges hartkornsberegningen efter følgende skala:

(28365 m ²)	72000 kv.al.boniteret jord = 1 td. hartkorn
(3546 m ²)	9000 kv.al.boniteret jord = 1 skp. hartkorn
(886,5 m ²)	2250 kv.al.boniteret jord = 1 fk. hartkorn
(73,9 m ²)	190 kv.al.boniteret jord = 1/4 alb.

Som nævnt var modviljen mod den nye matrikel ret stor, selv om dens virkelige formål var at tilvejebringe en ligelig fordeling af skattebyrden. Overfor dette hævdedes, at uligheden efter matriklen af 1688 var udjævnet gennem købesummen for ejendommene, således at en omlægning af skatterne også af den grund ville blive uretfærdige. Det måtte erkendes, at en sådan udjævning i nogen grad var sket, og det var derfor allerede i forordningen, hvor den nye matrikel var stillet i udsigt, bestemt, at de hidtidige skatter vedblivende skulle svares efter hartkornet i matriklen af 1688. Dette hartkorn blev derfor optaget i den nye matrikel under navn af gammelskat. Ved forordningen blev gammelskatten fastsat til 5 rdl. pr. td. priv. og 6 rdl. 80 sk. pr. td. upriviligeret hartkorn i den gamle matrikel. Gammelskat er altså den del af skatterne, der efter at den nye matrikel var trådt i kraft, stadig blev opkrævet, indtil den efter skattereformen i 1903 helt bortfaldt fra 1.7.1904.

I forbindelse med matrikuleringen udarbejdedes beregningsprotokollerne. De blev affattet sognevis og kaldes almindeligvis sogneprotokoller. De findes alle, ca. 1700, i matrikelarkivet. Foruden den enkelte ejendoms geom. og bon. areal, beskrivelse af ejendommens beliggenhed i ejerlavet og dens lodantal har sogneprotokollerne den særlige lokalhistoriske interesse, at de også angiver ejer- og brugernavne, det nye hartkorn og hartkornet efter matr./1688. Man finder også her oplysning om resterne af det gamle fællesskab (græsgange o.l.).

Da Bornholm ikke var medtaget i 1688, foretog man hartkornsberegningen særskilt for denne ø, og ved samme fremgangsmåde som for det øvrige land fik man

her det resultat, at 49600 kv.al. (19543 m²) boniteret jord svarede til 1 tdr. hartkorn.

Den nye matrikel trådte i kraft 1.1.1844 efter ca. 40 års arbejde. Det havde kostet 2.200.000 kr. Landets samlede hartkornsbetøb var ca. 372000 tdr., ca. 8000 tdr. mindre end i 1688. Matriklen /1844 registrerede blot bestående forhold og skabte udover sit formål ikke noget nyt.

Andre matrikuleringer.

Matrikuleringen af de ved Danmark forblevne distrikter af hertugdømmet Slesvig.

Hverken i 1664, 1688 eller 1844 foretoges der nogen matrikulering i Sønderjylland, bortset fra de kongerigske dele af de blandede distrikter i Ribe amt. Da en del af disse blandede distrikter sammen med Ærø og 8 sogne syd for Kolding (Bjert, Dalby, Hejls, Stenderup, Taps, Vejstrup, Vonsild og Ødis), der hidtil havde hørt til hertugdømmerne, efter 1864 blev indlemmet i kongeriget, var det nødvendigt at foretage en matrikulering af disse områder. Denne matrikulering blev foretaget efter instruks af 1865. Som ved de tidligere matrikuleringsarbejder bestod arbejdet også her af en opmåling og bonitering af de pågældende områder samt hartkornsberegningen.

Medens der ved udarbejdelsen af matriklen af 1844 forelå et stort og brugeligt kortmateriale, var der ingen kort over de indlemmede distrikter, og det var derfor nødvendigt at foretage en hel ny opmåling. Derfor er matrikelkortene over disse distrikter af væsentlig nyere dato og derfor som helhed bedre end kortene over den øvrige del af kongeriget bortset fra de blandede distrikter ved Ribe, hvor de fleste jorder som nævnt tidligere var matrikuleret under kongeriget. Man kunne derfor her nøjes med en supplerende opmåling og indlægning på de allerede eksisterende kort.

Matrikuleringen af købstæderne.

Blandt de forskellige privilegier, der fra ældre tid var tilstået købstæderne, var også fritagelse for at svare afgift til staten af grundene (bygrundene). Disse var derfor ikke medtaget i 1688 og 1844. Kun købstædernes jorder (markjorder) var blevet matrikuleret i 1844. Ved lov af 11.2.1863 blev det imidlertid bestemt, at de kommunale skatter, der alt efter deres formål hidtil havde været svaret efter forskellige regler, for fremtiden skulle svares efter en hartkornsansættelse for ejendommene, og derfor foreskrev loven, at alle købstædernes grunde skulle ansættes til hartkorn, såfremt dette ikke allerede var sket. De nye kort over købstæderne blev affattet i målforholdet 1 : 800. De viser alle ejendomsgrænser, bygninger, gårdsplads, oplagsplads, veje, vandløb o.l.

Af hensyn til hartkornsberegningen var en bonitering nødvendig. Alle jorder blev dog ikke boniteret, idet loven foreskrev, at jorder, der brugtes som byggeplads, gårdsplads eller have, skulle ansættes til takst 24 uanset arealets beskaffenhed, således at kun de arealer indenfor bygrænsen, der ikke tjente de nævnte formål, skulle boniteres efter de almindelige regler for jordbonitering. På grundlag af kortene og boniteringen beregnedes det

geom. og bon. areal for hver ejendom og dens hartkorn efter den unitet, der var gældende for det øvrige land. Grundenes hartkorn er derfor under hensyn til de forskellige boniteringsregler af en anden art end hartkornet på landet. Det kaldes i reglen bygrundshartkorn. Samtidig med matrikuleringen af købstæderne skulle der i henhold til loven for hver enkelt købstad udarbejdes en fortegnelse over assuranceværdien for de enkelte ejendommers bygninger, da ejendomsskatten skulle svares dels efter hartkorn og dels efter bygningernes assuranceværdi.

Ved matrikuleringen af Esbjerg (købstad 1.1.1899) skete der ingen bonitering eller hartkornsansættelse. Grundskatterne blev svaret efter ejendommens geometriske areal. Senere oprettede købstæder, Herning, Struer, Brønderslev, Skjern, blev heller ikke ansat til bygrundshartkorn, hartkornet efter matriklen af 1844 er bibeholdt.

Matrikelvæsenet i København.

Også i København var det ønsket om at tilvejebringe et retfærdigt fordelingsgrundlag for skatterne på de faste ejendomme, der gjorde oprettelsen af en matrikel aktuel. Skatter og afgifter var steget meget stærkt under Chr. IV på grund af omfattende byggeforetagender og udgifterne til byens befæstning, og disse udgifter blev ikke mindre i den følgende tid. Man måtte derfor søge at finde det bedst mulige grundlag for skattepåligningen, og med henblik herpå udarbejdede man skattetakster eller som de kaldes, grundtakster for alle faste ejendomme.

I Københavns stadsarkiv opbevares en række af sådanne grundtakster, nemlig for årene 1653, 1661, 1668, 1674, 1677, 1687, 1689, 1755, og 1806-1921. Grundtaksten for 1653 er formentlig den første, der er udarbejdet. Ingen af disse grundtakster (eller grundtakstmatrikler) udgjorde dog et så sikkert grundlag, at man ved disse kunne løse spørgsmålet om en ligelig fordeling af ejendomsskatterne på tilfredsstillende måde. Man havde ikke noget samlet kort over København eller nogen oplysning om ejendommens arealer. I 1682 fik en kommission derfor til opgave at udarbejde en ny grundtakstmatrikel på grundlag af opmåling af de enkelte ejendomme. Først i 1690 blev den nye matrikel færdig. Samme år oprettedes et embede som stadskonduktør, henlagt under den kommunale administration. Københavns matrikelvæsen indtager derfor en særstilling i forhold til matrikelvæsenet i det øvrige land med hensyn til udvikling, administration og vedligeholdelse af matriklen.

Frederiksberg matrikelvæsen.

Før 1925 var Frederiksberg i matrikulær henseende undergivet de love og bestemmelser, der var gældende for det øvrige land. Langt det overvejende matrikulære arbejde blev foretaget i en landinspektørforretning, der var grundlagt 1845. 1918 overtog kommunen denne forretning og gennemførte i 1923 en særlig ordning for matrikelvæsenet i Frederiksberg Kommune, hvorefter dette varetages af stadslandinspektøren. Kommunens hensigt med overtagelsen af byens matrikelvæsen var at nå frem til et matrikelvæsen, der i store træk var på linie med det københavnske. Frederiksbergs matrikel føres stadig à jour med hensyn til ejernavne, således at disse til stadighed er overensstemmende med tingbogens angivelse af, hvem der er ejer af en ejendom.

Hartkornets bortfald.

I det foregående er omtalt flere former for hartkorn, der nu alle er bortfaldet. Fiskeri-færge- og brohartkorn bortfaldt 1850 mod betaling af en afgift af privilegierne. 1862 bortfaldt mølleskyld, efter at møllenæringeren var frigivet i 1852. Konge- og kirketiendehartkorn er bortfaldet, efter at tienden er afløst i h.t. lov af 15.5.1903.

Ved skattelovene dette år gik man bort fra hartkornet som fordelingsgrundlag for jordskatterne til staten, og i 1926 til kommunerne, hvorefter hartkornet helt ophørte med at være skattegrundlag. I stedet indførtes en vurdering af ejendommene i handel og vandel.

Hartkornet havde dog stadig betydning i et vist omfang ved vurdering og belåning af landbrugsejendomme. Indtil 1962 havde hartkornet også været direkte anvendt ved administrationen af bestemmelserne i landbrugsloven om hovedparcellers mindstestørrelse. Så sent som i 1967 kunne hartkornsansættelsen være vejledende ved bedømmelsen af eventuel tilladelse til sammenlægning af landbrugsejendomme. Hartkornets betydning var dog svindende, og i 1958 vedtoges lov om bortfald af hartkorn og matrikelskyld (i Sønderjylland), i købstæder og flækker (Sønderjylland). Det var dog en forudsætning, at hartkornsangivelserne i tingbogen og kommunernes matrikler for samtlige matrikelnumres vedkommende erstattedes med arealangivelserne i landbrugsministeriets matrikel. I 1961 bestemte en anordning, at hartkornet skulle bortfalde for ejendomme i Gentofte m.fl. kommuner (omegnskommunerne). I 1966 bortfaldt hartkornet i stærkt udstykkede områder, og ved lov i 1969 bestemtes det, at hartkornsangivelserne i de offentlige registre skulle bortfalde og i tingbøgerne erstattes med ejendommenes arealangivelser. 1.7.1970 var alt hartkorn (og skovskyldshartkorn) bortfaldet.

Matriklens dokumenter.

Matrikelkortene.

Det er tidligere nævnt, at man fra udskiftningen havde et stort antal kort, eller hvor et sådant ikke fandtes eller var kasseret, opmålte et nyt kort. Disse kort danner grundlaget for matriklens kortsamling. Foruden at de som omtalt viser ejendomsgrænser, veje, grusgrave m.m., indeholder de i reglen en række topografiske oplysninger om bygninger og signaturer for skove, heder, enge, moser m.m. Disse kort var og er stadig meget værdifulde. En del af dem blev dog hurtigt så makulerede, at de måtte omtegnes, og endnu oftere har de måttet omtegnes, hvor udstykningerne har været stærkest. Efter omtegning tages det nytegnede kort i brug, og det ældre henlægges som originalkort. Denne betegnelse omfatter altså ikke alene de første kort fra matrikuleringen, men også senere kort, der ikke længere er i brug. Skal lokalhistorikeren søge topografiske oplysninger, finder han ikke disse på de nuværende matrikelkort, men på de originale kort, idet de forskellige signaturer for skov, eng m.m. ikke er vist på de nuværende kort, da en stor del af disse oplysninger ikke mere stemmer med de nuværende forhold.

Matriklens protokoller.

Medens matrikelkortenes angivelser af skel, veje, m.m. giver et umiddelbart overblik over beliggenheden og størrelsesforhold for hvert enkelt matr. nr., indeholder matriklerne de mere konkrete oplysninger om de pågældende ejendomme. Disse oplysninger refererer for en stor dels vedkommende til matrikelkortene, således at der altid er en nøje forbindelse mellem kort og matrikler. Dette er en ubetinget nødvendighed for hele matriklens praktiske anvendelse og værdi og blev tilvejebragt ved matriklens udarbejdelse gennem de nævnte beskrivelses- og sogneprotokoller og arbejdsjournalerne. Før matriklen trådte i kraft og indtil 1876 blev ajourføring af ejendommenes delinger ført i forskellige protokoller, bl.a. sogneprotokollerne. De første egentlige matrikler betegnes A-matrikler, de førtes herredsvis og ordnedes sogne- og byvis. De har oplysning om matr.nr., ejer- og brugernavne, gammelt og nyt hartkorn og gammelskat. Beliggenhed, geom. og bon. areal må derimod søges i sogneprotokollerne og en anden oprettet matrikel, tillægsberegningen. En tredje matrikel var forandringsprotokollerne. Endelig findes i tilslutning til hver A-matrikel en B-matrikel, hvori alle udstykninger m.v. indførtes efter tillægsberegningerne og forandringsprotokollerne.

Hele dette system var naturligt uegnet til brug gennem en lang årrække. Udstykninger m.m. blev indført i forskellige protokoller, flere var overflødige, og besværligt var det at finde et matr. nr., der ofte blev udstykket. Man gik derfor i 1876 over til det system, der i det store og hele benyttes endnu. Der udarbejdedes nye A-matrikler herredsvis, ordnet efter sogne og ejerlav. I disse indførtes alle eksisterende matr. nre. med de forpligtelser og oplysninger, der var i de tidligere protokoller. Senere udstykninger indførtes i C-matrikler, der eventuelt efterfulgtes af D, E, o.s.v. Ved metersystemets indførelse - for matrikelvæsenets vedkommende 1911 - påbegyndtes M-matriklen, der kunne efterfølges af matrikler betegnet N, O, o.s.v. Disse matrikler er i det store og hele nu omskrevet til sognematrikler, nogle i ejerlavsmatrikler.

Matrikelnumre.

Ved matrikuleringen fik hver ejendom (gård, jordløst hus o.l.) sit eget matr. nr., der således godt kan omfatte flere adskilte lodder. Ved senere udstykninger får restejendommen tilføjet litra a og parcellerne litra b, c, d, o.s.v. Hvis senere f.eks. 8 e udstykkes, beholder restejendommen sit nr., medens den eller de nye parceller får det næstfølgende litra i alfabetet efter det sidst benyttede - altså f.eks. 8 q, 8 r o.s.v. Man kan derfor ikke umiddelbart se, om 8 d er en parcel af 8 a, 8 b eller 8 c, men oplysning kan dog altid ses i matriklen (eller tingbogen).

Matriklen - fortegnelsen over alle samlede faste ejendomme i Danmark - følger den gejstlige inddeling, og den fuldstændige matrikulære betegnelse for et selvstændigt matrikuleret areal er i landdistrikterne matr. nr., ejerlav, sogn, herred og amt. I de tidligere købstæder betegnes ejendommene som regel kun ved matr. nr. med oplysning om, hvorvidt det pågældende nr. ligger i grundene eller jorderne. Hertil kan komme sognenavne og i visse tilfælde særlige ejerlavsbetegnelser under jorderne.

Matriklen har betydning for hele retslivet, idet den i væsentlig grad er grundlaget for tinglysning af rettigheder over fast ejendom. Realkreditten hviler på tinglysningen og denne igen på matrikelvæsenet. Dette medfører, at matriklen til enhver tid må holdes à jour med hensyn til deling af ejendomme, forandringer af ejendomsgrænser o.l., således at matrikelkortenes udvisende såvidt muligt er overensstemmende med forholdene i marken, og at matriklens protokoller indeholder oplysninger om alle bestående ejendomme. Denne vedligeholdelse opretholdes gennem udstykningslovens bestemmelser, der kræver, at enhver udstykning skal godkendes af landbrugsministeriet. Alle udstykninger passerer derfor matrikeldirektoratet, hvorved alle dets kort og andre dokumenter bringes à jour, inden adkomstdokumenter kan udfærdiges og tinglyses.

I flere af de foregående afsnit er der gjort rede for, hvilke dokumenter af lokalhistorisk betydning, der findes i matrikelarkivet.

Her skal nævnes følgende, der ikke tidligere er omtalt:

- 1) En del kort hidrørende fra nogle i tiden ca. 1755-1795 foretagne opmålinger af Kongens Alhede og andre hedestrækninger i Vejle, Viborg og Ringkøbing amter (Grolaus kort).
- 2) En række pakker navnlig vedrørende de af landinspektør Ehlers foretagne undersøgelser af stedfundne udskiftninger (Ehlers sager).
- 3) Indberetninger fra godsejerne, præsterne og amtsstuerne fra 1805 (godsindberetningerne). De er meget detaillerede og giver som regel gode og pålidelige oplysninger om tidspunktet for byernes udskiftning (før 1805) og en række oplysninger af historisk værdi, og endelig
- 4) samtlige sager om udstykninger og sammenlægning m.v. fra 1906.

Oversigt over, hvad matrikeldirektoratet i dag rummer af kort, protokoller og sager.

Der er ialt ca. 85000 kort over landets ca. 9100 ejerlav, der fordeler sig på ca. 1500 sogne, heraf er ca. 15000 kort i brug (nugældende matrikelkort). Af protokoller er der ca. 10000. Det samlede antal matr.nre. er ca. 1.75 mill. med en årlig tilvækst på ca. 40000. Af de 1.75 mill. numre er der ca. 75000 som ændres (ved udstykning, sammenlægning, skelforandring m.m.).

Der findes ialt ca. 1.5 mill. sager.

Den eller de, der engang påtager sig at skrive udskiftningens historie i Danmark, der endnu ikke foreligger i sin helhed, vil i matrikelarkivets dokumenter og ikke mindst i kortsamlingen finde et næsten uudtømmeligt materiale af meget stor værdi.

Afslutning.

Om matriklen af 1688 er det nævnt, at det af flere grunde var naturligt, at denne efter at have været i brug i over 150 år efterhånden måtte blive forældet.

Skal der gives en karakteristik af den nugældende matrikel, må man erindre, at den er tilvejebragt i 1844 og udarbejdet til formål, den ikke mere benyttes til, og at den nu er pålagt opgaver, ingen kunne forudse, da den blev planlagt og udarbejdet. Trods dette har den i udstrakt grad opfyldt de krav, samfundet har stillet til den, takket være et udsædvanligt fremsyn hos de mænd, der skabte den, og som har muliggjort dens stadige ajourføring. Den karakteriseres derfor i almindelighed som enestående i sit anlæg.

Som hovedkilder er foruden Gunnar Knudsens afhandling benyttet:

V. E. Pedersen: Lærebog i matrikelvæsen, København 1951 og matriklens dokumenter.

Lokalhistoriske arkiver i Storkøbenhavn. Publikation nr. 1:
H.O. Nordlund: Matriklen og matrikelkortene som hjælpekllder
ved lokalhistoriske undersøgelser.

ISBN 87-87778-00-9

:

Tryk: Skive Folkeblads Bogtrykkeri.